

Cumhuriyet İlahiyat Dergisi - Cumhuriyet Theology Journal
ISSN: 2528-9861 e-ISSN: 2528-987X
December / Aralık 2021, 25 (3): 1181- 1202

**20. Asırda Hazırlanan Kazakça Meâllerde Müteşâbih İfadelerin
Çevirisi Problemi***

*The Translation Issue of Mutashābih Expressions in the
Example of Kazakh Translations Prepared in the 20th Century*

Daniyar Samet

Dr., Nur-Mubarak Egipt İslâm Madeniyeti Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı
PhD., Nur-Mubarak Egyptian University of Islam Culture, Theology Faculty
Department of Basic Islamic Science.
Almati, Kazakistan
ustaz82@mail.ru orcid.org/0000-0001-8622-8839

Article Information / Makale Bilgisi

Article Types / Makale Türü: Research Article / Araştırma Makalesi

Received / Geliş Tarihi: 18 August / Ağustos 2021

Accepted / Kabul Tarihi: 16 December / Aralık 2021

Published / Yayın Tarihi: 15 December / Aralık 2021

Pub Date Season / Yayın Sezonu: December / Aralık

Volume / Cilt: 25 **Issue / Sayı:** 3 **Pages / Sayfa:** 1181-1202

Cite as / Atıf: Samet, Daniyar. "20. Asırda Hazırlanan Kazakça Meâllerde Müteşâbih İfadelerin Çevirisi Problemi [*The Translation Issue of Mutashābih Expressions in the Example of Kazakh Translations Prepared in the 20th Century*]". Cumhuriyet İlahiyat Dergisi-Cumhuriyet Theology Journal 25/3 (Aralık 2021): 1181-1202.

* Bu çalışma İbrahim Görener danışmanlığında 2021 tarihinde tamamladığımız "Kur'ân'da Müteşâbih İfadelerin Kazakça'ya Çeviri Problemi: 20. Asırda Yazılmış Kazakça Meâller Örneğinde" başlıklı doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır. / This article is extracted from my doctorate dissertation entitled "The Problem of Translation of Muteshābih Expressions in the Qur'ān into Kazakh: In the Example of Kazakh Translations Written in the 20th Century", supervised by Ibrahim Gorener (Ph.D. Dissertation, Erciyes University, Kayseri, 2021).
<https://doi.org/10.18505/cuid.984398>

Plagiarism / İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. / Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

The Translation Issue of Mutashâbih Expressions in the Example of Kazakh Translations Prepared in the 20th Century

Abstract: The Qurʾān is certainly the last of the divine teachings and the most perfect. While this holy book has a perfect miraculous feature, especially since its rules are valid until the Day of Judgment, it also contains many unique features in terms of style and content. The Qurʾān firstly asks people to understand it thoroughly and live it in their lives. In order for them to live, they must first correctly understand the messages that the Qurʾān gave to people. In order to understand it well, they must either know the language it uses or try to understand it through translations. It is obvious that it is not practically possible for all people to know Arabic. Because people have different languages, cultures, and races due to the wisdom of Allah. Therefore, nations who speak different languages in the world have translated the Qurʾān into their own languages in order to understand what the Qurʾān means and to apply its rules to their lives. It is a fact that the Qurʾān was partially translated into different languages during the reign of Prophet Muḥammad (pbuh). As a matter of fact, Salmān al-Fārisī's (d. 36/656 [?]) (r.a.) translation of Surah Fatiha into Persian and the translation of the verses in the letters that our Prophet (pbuh) had written in order to invite communities speaking different languages to Islam can be given as an example to this situation. The Qurʾān has been many times interpreted, mealed, and translated into different languages of the world since the time it was revealed to the present day. There is no doubt that the translation of the Qurʾān will continue as long as people speak different languages until the end of the worldly life. It is mentioned in the sources that the first translation of the Qurʾān into Kazakh was made by Mūsā Jārullāh (d. 1368/1949) at the beginning of the 20th century. However, this translated work was not published and remained only as a manuscript. Another important issue is the scholars' thoughts on the language of the translation in question. As a matter of fact, according to them, the language of the translation is Tatar, not Kazakh. In this study named as 'The Translation Issue of Mutashâbih Expressions in the Example of Kazakh Translations Prepared in the 20th Century' five important Kazakh translation works were examined prepared in the 20th century, named as *Qurʾān Shareef Kazakhsha Magina Jane Tusinigi* of Khalifa Altay (d. 1424/2003), *Qurʾān Kareem Kazakhsha Avdarmasi* of Azīz Akituli (d. 1434/2013) and Makash Akituli (d. 1424/2003), *Qurʾān Kareem Jane Onin Kazakhsha Maginasi* of Nurali Oserov (d. 1435/2014) and Jumabay Istaeev (d. 1422/2001), *Qurʾān Kareem* of Ratbek Nisanbayuli and Vahap Kidirhanuli and *Qurʾān Kareem Kazakhsha Magina Jane Tusinigi* of Vahap Kidirhanuli. First, the lives of the authors, the general evaluations of those works, the language of the published works, the problematic aspects, and technical features in terms of method and content were discussed. In the next step, how the translators translated the khabarī attributes, which are among the mutashâbih expressions in the Holy Qurʾān, into Kazakh and the problems that these translations cause are addressed. One of the most important subjects and issues of the science of tafsīr, which has an important place in the scientific tradition of the Islamic religion, is undoubtedly the issue of mutashâbih in the Qurʾān, and the subject has been discussed by especially theologians in many scientific traditions in the historical process. Allah almighty, the Creator of all realms, informs people of some of his qualities in the Qurʾān so that we can know him and have knowledge of what kind of being Allah is. Through revelation, Allah introduced himself to his believers via an understandable language framework which includes appropriate comparisons and metaphors. This presentation has also been realized through the ḥadīths of Prophet Muḥammad (pbuh). Therefore, these two sources inform us Allah's qualities Khabarī qualities refer to those that are reported in verses and ḥadīths and that are fixed by revelation. In this article, the eleven verses in which the mutashâbih adjectives that are attributed to Allah, such as yad, vach, ayn, istiwa, kabza, macī, and etā, are considered as examples. Understanding the qualities of Allah correctly is very important in terms of having a affirmative and corrective faith. This study aims to reveal what kind of kalamī view Kazakh translators use when interpreting mutashâbih expressions into Kazakh. In addition, in the study, mutashâbih expressions should be interpreted within the

boundaries determined by the Qur'ān and the Science of Ḥadīth, with expressions that can be accepted by the human mind, without falling into simile and embody. To our knowledge this is the first study focusing on on the issue of translating mutashābih expressions in Kazakh translations made in Kazakhstan in the 20th century.

Keywords: Tafsīr, Ta'wil, Kazakh Meal, Mutashābih, Khabarī Attributes.

20. Asırda Hazırlanan Kazakça Meâllerde Müteşâbih İfadelerin Çevirisi Problemi

Öz: Kur'ân-ı Kerim hiç kuşkusuz ilahi öğretilerin en sonuncusu ve en mükemmelidir. Bu yüce kitap, özellikle kıyamete kadar hükümlerinin geçerli olmasıyla mükemmel bir i'caz özelliğine sahip olmakla beraber üslup ve muhteva açısından da birçok eşsiz özelliği bünyesinde bulundurmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm, her şeyden önce insanlardan o'nu iyice anlamalarını ve hayatlarında yaşamalarını istemektedir. Yaşamaları için öncelikle o'nun insanlara verdiği mesajlarını doğru bir şekilde anlamaları gerekir. O'nu iyi anlamaları için ya o'nun kullandığı dili bilmeleri ya da tercüme vasıtasıyla o'nu anlamaya çalışmaları gerekmektedir. Tüm insanların Arapçayı bilmesi pratikte pek mümkün olmadığı aşikârdır. Zira insanlar Allah'ın hikmeti gereği farklı dil, kültür ve ırklara sahiptirler. Bundan dolayı dünyada farklı dillerde konuşan milletler Kur'ân-ı Kerîm'in ne demek istediğini anlayabilmek ve o'nun hükümlerini hayatlarına uygulayabilmek için Kur'ân-ı Kerîm'i kendi dillerine çevirmişlerdir. Hz. Muhammed (s.a.v.) zamanında Kur'ân-ı Kerîm'in farklı dillere kısmen tercüme edildiği bir vakıdır. Nitekim Selmân-ı Fârisî'nin (öl. 36/656 [?]) (r.a.) Fatiha sûresini Farsçaya tercüme etmesi ve Efendimizin (s.a.v.) farklı dilleri konuşan toplumları İslam'a davet etmek için yazdırdığı mektuplardaki âyetleri tercüme ettirmesi bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Kur'ân-ı Kerîm, vahyedildiği dönemden itibaren günümüze kadar dünyanın farklı dillerine birçok kez tefsir, meal ve tercüme edilmiştir. Dünya hayatı sona erene kadar insanlar farklı dilleri konuştukları sürece Kur'ân-ı Kerîm'i tercüme faaliyetinin de devam edeceğinde hiç şüphe yoktur. Kur'ân-ı Kerîm'in Kazakçaya ilk tercümesi ise 20. asrın başlarında Mûsâ Cârullah (öl. 1368/1949) tarafından yapıldığı kaynaklarda geçmektedir. Fakat bu tercüme eser basılmayıp yalnızca el yazması olarak kalmıştır. Önemli bir diğer husus ise âlimlerin söz konusu tercümenin diliyle ilgili düşünceleridir. Nitekim onlara göre mealin dili Kazakça değil, Tatarcadır. 20. Asırda Hazırlanan Kazakça Meâllerde Müteşâbih İfadelerin Çevirisi Problemi adlı bu çalışmada 20. asırda hazırlanan Halife Altay'ın (öl. 1424/2003) *Kuran Şarif Kazakça Mağına Jane Tüsinigi*, Aziz Akıtulı (öl. 1434/2013) ve Makas Akıtulı'nın (öl. 1424/2003) *Kuran Karim Kazakça Avdarması*, Nurali Öserov (öl. 1435/2014) ve Cumabay İstayev'in (öl. 1422/2001) *Kuran Karim Jane Onın Kazakça Mağınası*, Ratbek Nısanbayulı ve Vahap Kırırhanulı'nın *Kuran Karim* ve Vahap Kırırhanulı'nın *Kuran Karim Kazakça Mağına Jane Tüsinigi* adlı beş önemli Kazakça meâl çalışması incelenmiştir. İlk olarak müelliflerinin hayatları daha sonra o çalışmaların genel değerlendirmeleri, yayınlanan eserlerin dili, metod ve muhteva bakımından problem oluşturan yönleri ve teknik özellikleri ele alınmaya çalışılmış; bir sonraki adımda ise mütercimlerin Kur'ân-ı Kerîm'deki müteşâbih ifadelerden olan haberî sıfatları Kazakçaya nasıl tercüme ettiklerine ve söz konusu tercüme ortaya çıkardığı problemlere değinilmiştir. İslâm dininin ilim geleneğinde önemli bir yer tutan tefsir ilminin en önemli konusu ve meselelerinden birisi, hiç kuşkusuz Kur'ân'daki müteşâbihler meselesi olup, konu tarihsel süreçte başta kelâmcılar olmak üzere pek çok ilmî gelenekte ele alınmış ve tartışılmıştır. Bütün âlemleri var eden Yüce Allah kendisini tanımamız ve nasıl bir varlık olduğu noktasında bilgi sahibi olmamız için insanlara bazı sıfatlarını Kur'ân-ı Kerîm'de bildirmektedir. Allah vahiy yoluyla kullarının anlayabileceği bir dille ve bu dilin imkânları içerisinde teşbih ve mecazlar sayesinde zâtını kullarına tanıtmıştır. Bu tanım Hz. Peygamberin (s.a.v.) hadisleri aracılığıyla da gerçekleşmiştir. Dolayısıyla bu iki kaynak Allah'ın sıfatlarını bizlere haber vermektedir. Haberî sıfatlar, âyet ve hadislerde bildirilen ve haberle sabit olan sıfatları ifade eder. Bu makalede Allah'a izafe edilen *yed*, *vech*, *ayn*, *istiva*, *kabza*, *mec'* ve *etâ* gibi müteşâbih ifadelerden olan haberî sıfatların geçtiği on bir âyet örnek olarak ele alınmıştır. Allah'ın sıfatlarını doğru bir şekilde anlamak sahih ve tahkîkî imana sahip olma açısından çok önemlidir. Bu çalışma, Kazak mütercimlerin müteşâbih ifadeleri ne tür bir kelami görüşle Kazakçaya tercüme

1184 | Daniyar Samet. 20. Asırda Hazırlanan Kazakça Meâllerde Müteşâbih İfadelerin ...

ettiklerini ortaya çıkarmayı hedeflemektedir. Ayrıca çalışmada, müteşâbih ifadeleri Kur'ân ve hadis ilimlerinin çizdiği sınırlar çerçevesinde teşbihe ve teciime düşmeden, insan aklının kabul edebileceği ifadeler ile anlamlandırılması gerektiği ifade edilmiştir. 20. asırda Kazakistan'da yapılan Kazakça meâllerdeki müteşâbih ifadelerin Kazakçaya tercümesi meselesiyle ilgili herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Makalemiz bu konuda yapılan ilk çalışma olması hasebiyle önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Te'vîl, Kazakça Meâl, Müteşâbih, Haberi Sıfat.

Giriş

20. asırda Orta Asyadaki İslâm ülkelerinde dinî açıdan birçok bunalımlar yaşanmıştır. Sovyetler Birliği kurulduktan ve Müslüman Türk devletlerini bünyesine kattıktan sonra bazı önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bu gelişmeler içerisinde Sovyetler Birliğinin İslâm dinine karşı yürüttüğü siyaset göze çarpmaktadır. Nitekim Sovyetler Birliğinin, Sovyet toplumundan İslâm dinini ortadan kaldırmaya çalıştığı görülmektedir. Kazakistan Devleti de bu yok edici ve gaddar siyasetten yeterince etkilenen ülkelerdendir. Dünyadaki tüm Türklere Ata Yurdu sayılan Kazakistan topraklarını Kızıl Ordu ele geçirdikten sonra bu hedeflerine ulaşmak için propoganda yapmış, Sovyet politikalarını uygulamak için her yola başvurmuştur. Vakıflar, dinî medreseler ve camiler kapatılmış, din adamları İşan ve Mollalar asılmış veya kendi memleketlerinden farklı ülkelere sürgün edilmiş, dinî eserler ve kütüphaneler yakılmıştır. Bütün bu acımasız zulümlere rağmen Sovyetler Birliğinin Kazak halkını kendi dininden döndürmeye gücü yetmemiş ve Kazak halkı Allah'ın inâyetiyle çeşitli yollara başvurarak dini inançlarını korumaya ve vazifelerini yerine getirmeye çalışmıştır¹.

Kazakistan Devleti 1991 yılında Allah'ın yardımı ile bağımsızlığını kazandıktan sonra Kazak halkı arasında İslâm dinine olan ilgi daha da artmış, bunun sonucu olarak da İslâmî edebiyatın neşri genişlemiştir. 20. asrın başlangıcında hazırlanan birtakım eserler yeniden basılmış, bunlara ilaveten Kur'ân-ı Kerîm'in meâlleri telif edilmeye başlanmıştır.

Bu makalede Halife Altay'ın *Kuran Şarif Kazakça Mağına Jane Tüsinigi*, Aziz Akitulu ve Makaş Akitulu'nun *Kuran Karim Kazakça Avdarması*, Nurali Öserov ve Cumabay İstayev'in *Kuran Karim Jane Onın Kazakça Mağınası*, Ratbek Nisanbayuli ve Vahap Kızırhanuli'nin *Kuran Karim* ve Vahap Kızırhanuli'nin *Kuran Karim Kazakça Mağına Jane Tüsinigi* adlı Kazakça meâllerini ele alacağız. Önce bu eserlerin müelliflerinin hayatları hakkında bilgi vereceğiz. Sonra da bu eserler üzerinde genel bir değerlendirme yapacağız, onları dil, metod ve muhteva bakımından inceleyeceğiz, teknik özelliklerini tanıtmaya çalışacağız. En son olarak da 20. asra ait olan bu meâllerin mütercimleri tarafından müteşâbih âyetlerdeki haberî sıfatların Kazakçaya hangi itikadî görüşler esas alınarak tercüme edildiğini ve bunun ne tür problemler ortaya çıkardığını ele alacağız.

Bu çalışma ile ulaşılmak istenen temel hedef, 20. asırda Kazak mütercimler tarafından hazırlanan Kazakça meâlleri tanıtmak, onların dili, teknik özellikleri, Kur'ân-ı Kerîm'de geçen müteşâbih ifadelerden olan haberî sıfatların söz konusu meâllerde Kazak Türkçesine nasıl aktarıldığı, daha genel bir ifadeyle âyetlerin Kazak Türkçesine nasıl tercüme edildiği ve bu meâllerde uygulanan tercüme metodlarının neler olduğu hakkında bilgi vermektir. Bunun yanı sıra Kur'ân'ın temel öğretileri ve İslam ilim geleneği ile bağdaşmayan çevirileri ve bunların ortaya çıkardığı sorunlara da değinmek hedeflenmektedir.

Her varlık bazı sıfatlara sahiptir, dolayısıyla onu tanımının yolu onun sıfatlarını bilmekle mümkün olur. Bütün âlemleri var eden Yüce Allah da kendisini tanımamız ve nasıl bir varlık olduğu hakkında bilgi sahibi olmamız için insanlara bazı sıfatlarını Kur'ân-ı Kerîm'de bildirmektedir. Allah vahiy yoluyla kullarının anlayabileceği bir dille ve bu dilin imkânları içerisinde teşbih ve mecazlar sayesinde zâtını kullarına tanıtmıştır. Bu tanım Hz. Peygamberin

¹ Seyfettin Erşahin, "Sovyet Türkistan'da İslam ve Dindarlık", *İslami Araştırmalar Dergisi* 11/1-2 (1998), 128, 137.

(s.a.v.) hadisleri aracılığıyla da gerçekleşmiştir. Dolayısıyla bu iki kaynak Allah'ın sıfatlarını bizlere haber vermektedir. Allah'ın sıfatlarını doğru bir şekilde anlamak sahih ve tahkikî imana sahip olma açısından çok önemlidir. İnsanlığın hidâyet kaynağı olan Kur'ân-ı Kerîm, Allah tarafından vahiy zincirinin son halkası olarak gönderilmiş bir kitaptır. Yüce Allah, insanların Kur'ân-ı Kerîmi doğru anlamasını ve ondaki ilâhî hükümleri hayata uygulamasını istemektedir. Kur'ân-ı Kerîm'in iyi anlaşılması için onun dilinin iyi bilinmesi veya tercüme aracılığıyla bunun gerçekleştirilmesi gerekir. Bu nedenle tercüme gerekliliğinde şüphe yoktur. Âyetlerde ifade edilen anlamın doğru bir şekilde tercüme edilmesi onu okuyan kitlelerin Allah'ın sıfatlarına dair doğru bilgi sahibi olmaları açısından önemlidir.

20. asırda yapılan Kazakça meâllerdeki müteşâbih ifadelerin Kazak Türkçesine tercüme meselesi konusunda daha önce herhangi bir araştırma yapılmadığı görülmektedir. Dolayısıyla bu araştırma, konu ile ilgili yapılan ilk çalışmadır.

Bu çalışmada *Anayurttan Anadolu'ya*,² *Kuran Şarif Kazakşa Mağına Jane Tüsinigi*,³ bu eserin Medine baskısı,⁴ Kazıbek İslâmbek'in *Anadolu'dan Anayurda Maneviyat Önderi Halife Altay*,⁵ Nurali Öserov ve Cumabay İstavev tarafından hazırlanan *Kuran Karim Jane Onın Kazakşa Mağınası*,⁶ Ratbek Nisanbayulı ve Vahap Kırırhanulı tarafından hazırlanan *Kuran Karim*⁷ ve son olarak yine Vahap Kırırhanulı'nın *Kuran Karim Kazakşa Mağına Jane Tüsinig*⁸ adlı eserler en fazla müracaat edeceğimiz eserler olacaktır.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla araştırmayla ilgili İsmail Çalışkan'ın "Kazakistan'da Kur'ân ve Tefsir Literatürü (Kazakça ve Rusça Eserler)"⁹ ve Tilevhan Majeni'nin "Kuran Karimnin Kazak Tilindegi Avdarmaları Hakında"¹⁰ adıyla yazılmış makaleleri bulunmaktadır. Bu makalelerde Kazakistan'da yaygın olarak bulunan Kur'ân ve tefsir alanındaki eserlerin, özellikle Kur'ân meâlleri ile tefsirlerin tanıtımı yapılmıştır. Lakin bu araştırmalarda literatürün tasnifi, tanıtımı ve genel değerlendirmeleri hedef alındığı için, yayınlanan meâllerin dil, metod ve muhteva bakımından problematik yönleri ve meâllerdeki müteşâbih ifadelerin Kazakçaya çeviri meselesine girilmemiştir.

Haberî sıfatlar, âyet ve hadislerde bildirilen ve haberle sabit olan sıfatları ifade eder. Bu makalede Allah'a zafe edilen *yed, vech, ayn, istiva, kabza, meci' ve etâ* gibi müteşâbih ifadelerin geçtiği on bir âyet örnek olarak ele alındı.¹¹ Bu çalışmada ele alınan haberi sıfatların terim anlamları için Râğib el-İsfahânî'nin (öl. 5./11. yüzyılın ilk çeyreği) *Müfredâtu el-faz'il-Kur'ân*, Fahreddin er-Râzî'nin (öl. 606/1210) *Tefsîru garîbi'l-Kur'âni'l-azîm*,¹² Nizâmeddîn en-Nisâbü'rî'nin (öl. 730/1329 [?]) *Tefsîru garâibi'l-Kur'ân ve reğaibu e'l-furkân*,¹³ ve Semîn

² Halife Altay, *Anayurttan Anadolu'ya* (Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı, 1998).

³ Halife Altay, *Kuran Şarif Kazakşa Mağına Jane Tüsinigi* (İstanbul: IRCICA Matbaası, 1990).

⁴ Halife Altay, *Kuran Şarif Kazakşa Mağına Jane Tüsinigi* (Medine: Kral Fahd'ın Kuran Şarif Basım Kombinatı, 1991).

⁵ İslâmbek Kazıbek, *Anadolu'dan Anayurda Maneviyat Önderi Halife Altay* (İstanbul: Kalender Yayınevi, 2017).

⁶ Nurali Öserov - Cumabay İstavev, *Kuran Karim Jane Onın Kazakşa Mağınası* (Moskova: Almatı Bilim Koğamı, 1990)

⁷ Ratbek Nisanbayulı - Vahap Kırırhanulı, *Kuran Karim* (Almatı: Jazuşı Baspası, 1991).

⁸ Vahap Kırırhanulı, *Kuran Karim Kazakşa Mağına Jane Tüsinigi* (Almatı: Dauır Baspası, 2002).

⁹ İsmail Çalışkan, "Kazakistan'da Kur'ân ve Tefsir Literatürü (Kazakça ve Rusça Eserler)", *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 15/1 (2015).

¹⁰ Tilevhan Majeni, "Kuran Karimnin Kazak Tilindegi Avdarmaları Hakında", *Jas Alaş* (Gazeti), no 91 (15549), 16 Karaşa/Kasım, Seysenbi 2010 (www.zhasalash.kz/ruhaniyat/3207.html).

¹¹ Hayrettin Karaman vd., Kur'ân-ı kerîm Açıklamalı Meâli (Ankara: TDV Yayınları, 2019), el-Bakara 2/29, 115, 210, 272; Âl-i İmrân 3/26, 73; el-En'âm 6/158; el-A'râf 7/54; Hüd 11/37; Tâhâ 20/39; ez-Zümer 39/67.

¹² Muhammed b. Ebûbekir Fahreddin er-Râzî, *Tefsîru garîbi'l-Kur'âni'l-azîm*, thk. Huseyn el-Mâli (Ankara: TDV Yayınları, 1997).

¹³ Nizâmeddîn en-Nisâbü'rî, *Tefsîru garâibi'l-Kur'ân ve reğaibu e'l-furkân* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1996).

1186 | Daniyar Samet. 20. Asırda Hazırlanan Kazakça Meâllerde Müteşâbih İfadelerin ...

el-Halebî'nin (öl. 756/1355) *Umdatul-huffâz*¹⁴ adlı eserlerinden istifade edilmiştir. Tefsirlerden Muhammed b. Cerîr et-Taberî'nin (öl. 310/923) *Câmiu'l-beyan 'an te'vil'il-Kur'ân*, Ebû Mansûr el-Mâturîdî'nin (öl. 333/944) *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, Ebü'l-Leys es-Semerkindî'nin (öl. 373/983) *Tefsîru es-Semerkindî: Bahru'l-ulûm*,¹⁵ Fahreddin er-Râzî'nin (öl. 606/1210) *Mefâtîhu'l-gayb*, Ebü'l-Berekât en-Nesefî'nin (öl. 710/1310) *Medâriku't-tenzîl ve hakâiku't-te'vil*, Şehâbeddîn Mahmûd el-Âlûsî'nin (öl. 1270/1854) *Rûhu'l-meân*¹⁶ ve Muhammed Mütevellî eş-Şa'râvî'nin (öl. 1911-1998) *Tefsîru's-Şa'râvî*¹⁷ adlı eserleri sayılabilir.

1. 20. Asırda Hazırlanan Kazakça Meâl Çalışmaları

1.1. Halife Altay ve *Kuran Şarif Kazakça Mağna Jane Tüsinigi* Adlı Meâli

Kazakça meâller tarihinde zikredilmesi gereken ilk isimlerden biri Halife Altay'dır. O, hazırladığı meâlde, Kur'ân-ı Kerîm'i ilk defa Kazakçaya tercüme edenin kendisi olduğunu söylemiştir.¹⁸

Altay, 1917 yılında Doğu Türkistan'da doğmuş, ilköğrenimini babasından almıştır. On yaşından itibaren köy mollalarından İslâm'ın temel bilgilerini öğrenmiş, 16 yaşını doldurunca kendi köyünde imamlığa başlamıştır. 1930'lu yıllarda dînî ve milli bağımsızlık ayaklanmasından sonra Çin hükümeti on sekiz bin kişiyi sürgüne göndermiştir. Söz konusu bu sürgünde, birçok insan hayatını kaybetmiştir. Tibet üzerinden Hindistan'a ulaşabilen üç bin kişilik gurubun içinde ise Halife Altay da vardır. 1953'te 1800 kişiyle birlikte Türkiye'ye göç etmiş ve kırk yıllık bir süreyle İstanbul'da yaşamıştır. Geçim için ticaret ve çeviri ile uğraşırken bir yandan da tahsilini sürdürerek dini alanda birçok eser yazmıştır.¹⁹

Kazakistan bağımsızlığına kavuştuktan sonra Altay, 1993'te Almatı'ya yerleşmiştir. Toplumun geçirmiş olduğu dinden uzak geçen yetmiş yıllık dönemin zararlarının farkına varan Altay, dînî anlamda yapılacak çok şey olduğu bilinciyle ciddi çalışmalara girişmiş ve neredeyse bütün şehirleri gezerek irşad faaliyetleri yürütmüştür. Altay, 2003 yılında vefat etmiştir.²⁰

Altay'ın meâli ilk önce Arap alfabesi ile 1990 yılında İstanbul'da daha sonra Kiril alfabesi ile 1991 yılında Suudi Arabistan krallığı tarafından Medine'de bir milyon adet neşr edilmiştir. Bu çalışmada iki nüsha da mukayeseli bir okumaya ve incelemeye tabi tutulmuştur. Mütercim tercümede *manevi tercüme*²¹ metodunu izlemiştir. Fakat bu metodu başarıyla uyguladığı söylenemez. Çünkü; manevî tercümede hedef metindeki mânâ ve maksadların başka bir dille güzel bir şekilde ifade edilmesi söz konusudur. Mütercim daha çok lafzi anlamı danyarak Kazak Türkçesi ifade kalıbı içinde yapmaya çalışsa da dili ve üslûbu akıcı değildir. Bazı cümleler ve kelimeler Kazak Türkçesi gramerine göre değil Türkiye Türkçesi gramerine göre çevrilmiş ve bazen de kelimelerin hakkı tam olarak verilmemiştir. Eksik tercüme bulduğunu söylemek de mümkündür. Özellikle Kiril alfabesiyle basılan nüshasında çok yerde harfler düşmüş ve Arap alfabesindeki orjinal nüshada olmayan kelimeler ilave edilmiş, bazı kelimeler ise orjinal nüshadakinden farklı yazılmıştır. Bu eksiklikler ve hatalar Arapça bilmeyen Kazak okur kitlesinin meâli anlamasını zorlaştırmıştır.

Meâlin teknik özellikleri şöyledir;

¹⁴ Semîn Halebî, *Umdatul-huffâz fi tefsiri eşrafi'l-elfâz*, thk. Muhammed el-Tunci (Beyrut: Âlamu'l-Kutub, 1994).

¹⁵ Ebü'l-Leys es-Semerkindî, *Tefsîru es-Semerkindî: Bahru'l-ulûm*, thk. Ali Muhammed Mu'auad - Adil Ahmed Abdulmaucud (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1993).

¹⁶ Şehâbeddîn Mahmûd el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1994).

¹⁷ Muhammed Mütevellî eş-Şa'râvî, *Tefsîru's-Şa'râvî* (Kahire: Macma'u'l-Buhûsî'l-İslâmiyye, 1991).

¹⁸ Altay, *Kuran Karim Kazakça Mağna Jane Tüsinigi*, 3.

¹⁹ Kazibek, *Anadolu'dan Anayurda Halife Altay*, 21-23.

²⁰ Çalışkan, "Kazakistan'da Kur'ân ve Tefsir Literatürü", 143.

²¹ Manevi tercüme, nazımda ve tertibinde kaynak dildeki aslına benzemesi gözetilmeden, metindeki mânâ ve gayelerin güzel bir şekilde ifade edilmesidir. Bir cümlenin delalet ettiği mânâsının diğer dille de aynı şekilde ifade edecek bir tarzda anlatılmasıdır.

1. Meâlde Arapça metin verilmiştir. Her sûrenin başında sûrenin adı, âyetlerin sayısı ve Mekkî/Medenî bilgisine yer verilmiştir. Bazı sûrelerin başında sûrenin içeriği ile ilgili kısa malumatlar verilmiş ve iniş sebeplerinden bahsedilmiştir.
2. Ayet numaraları Arap alfabesiyle hazırlanan orjinal nüshada âyetin başına, Kiril alfabesiyle hazırlanan nüshasında ise âyetin sonuna yazılmıştır.
3. Meâlin hangi tefsire dayanılarak yapıldığı, meâl sonunda ayetin ilgili kaynakları parantez içinde simgelerle gösterilmiştir. Örneğin: (ب.ج.م.) yani, ب: Beyzâvî, ج: Celâleyn, م: Medarik. Bâzi âyetler sonunda o âyetle aynı veya yakın mânâda olan başka âyetlerin hangi sûrede olduğu ve numaraları parantez içinde verilmiştir. Örneğin: (4-س. 16-ل) yani, 4. Sûre, 16. Âyet gibi. Ayrıca mütercim meâlin başında yazdığı uzun girişte genel malumatların yanı sıra Türk dillerinde hazırlanan tefsirler hakkında bilgi vermiş ve Kur'ân kavramları sözlüğü ile konu indeksini de ilave etmiştir.
4. Tercüme metni içerisinde verilmiş olan parantezlerdeki söz, ifade ve cümleler, şahıs ve işaret zamirlerinin kime ve neye ait olduğunu göstermek ve kısa açıklamalar yapmak için kullanılmıştır.
5. Bazen ayette olmayıp kast edilen hitaplar, parantez içinde şu şekilde verilmiştir: (الله ت.) (Allah T.), (مؤحمامه ع.س.) (Muhammed a.s.), (مؤسا ع.س.) (Mûsâ a.s.), (فیراؤون) (Firavun).
6. Bazı özel isimler Kazakçadaki karşılıkları ile kullanılmıştır. Örneğin; İbrahim-(İbrayım), İshak- (İskak), İsmail- (İsmayıl)²².
7. Meâlde muteber müfessirlerden Beyzâvî, Celâleyn, İbn Kesîr, Ebü'l-Berekât en-Ne-seffî, Ayntabî, İsmail Hakkı Bursevî, Elmalılı Hamdi Yazır, Mevdûdî ve Sâbûnî'nin tefsirleri ile Hasan Basri Çantay, Abdullah Aydın, Fikri Yavuz, Süleyman Ateş ve Diyanet İşleri Başkanlığı'nın meâllerinden yararlanılmıştır.
8. Arapça, Türkçe ve Kazakça sözlükler ve İslâm Tarihi ile ilgili eserlerden yararlanılmıştır.

1.2. Aziz Akitül ve Makaş Akitül'nün *Kuran Karim Kazakça Avdarması* Adlı Meâli

Aziz (1924-2013) ve Makaş (1931-2003) Akitül kardeşler, Kazak alimi Akıt Ulimjiülü'nün oğulları olup Çin'de bulunan yaklaşık bir buçuk milyon Kazak arasında yaşamışlardır. Akitül kardeşler Kazakistan'da itibar sahibi olup saygın bir konuma sahiptirler. İki kardeş din eğitimini önce babalarından, onun öldürülmesinden sonra ağabeylerinden almışlardır. Meâlin hazırlanmasında asıl çalışmayı yapan Aziz, öğretmenlik ve başka görevler de yapmıştır. 1958-1979 arası milliyetçilik suçlamasıyla tarım işinde çalıştırılmak üzere sürgün edilmiştir. Siyasî tutuklular beraat edilince Altay'da Köktoğay ilçesindeki ailesinin yanına dönmüş ve kendisine orada yeni görev verilmiştir. 1987'de kardeşiyle birlikte meâli yazmaya başlamış, 1988'de İstanbul'a gelmiş ve beş ay Halife Altay ile birlikte kalmıştır. *Kuran Karim Kazakça Avdarması* adlı meâli 1990 yılında tamamlamışlar ve Pekin'de otuz beş bin adet bastırmışlardır. Aziz 1994 yılında emekli olduktan sonra on üç yıl Halkların Birliği ve Dînî İdare'de görev yapmıştır. *Kuran Karimdeki Gılimi Negizder*²³ ve *Tandamalı Hadister*²⁴ gibi dînî kitap ve makaleler yayınlamıştır.

Meâl, Kazak dilinde olup Arap alfabesi ile 1990 yılında yazılmıştır. Çin'de yaşayan ve Türk lehçelerini konuşan Kazak, Uygur ve diğer Müslümanlar, halen Arap alfabesini kullanmaktadırlar. Mütercimler meâlin giriş kısmında, Türkçe ve Çağatayca meâller yazılmış olmasına rağmen Kazak Türkçesi ile hazırlanan bir meâl bulunmadığını, dolayısıyla kendi yazdıkları meâlin Kazakça'daki ilk meâl olduğunu ifade etmektedirler.²⁵

²² Altay, *Kuran Karim Kazakça Mağına Jane Tüsinigi*, 260.

²³ Aziz Akitül, *Kuran Karimdeki Gılimi Negizder* (Almatı, y.y., 2007).

²⁴ Gulnar Omarova, *Söz Bası Akıt Ulimjiülü: Aziz Akitül* (Almatı: Müsülman Baspaüyi, 2008), 3-20.

²⁵ Aziz Akitül - Makaş Akitül, *Kuran Karim Kazakça Audarması* (Beyjin: Ulttar Baspası, 2011), 628.

1188 | Daniyar Samet. 20. Asırda Hazırlanan Kazakça Meâllerde Mütüşâbih İfadelerin ...

Mütercimler meâlde *manevi tercüme* metodunu izlemişlerdir. Dili sade, açık ama bazı yerlerde Kazak Türkçesinde çok nadir bir şekilde kullanılan eski sözcüklere yer verilmiştir. Gramer kurallarına uymayan cümleler de bulunmaktadır. Eser 2018'de Kiril alfabesi ile Kazakistan Musilmandarı Dini Baskarması tarafından yeniden yayınlanmıştır.²⁶

Meâlin teknik özellikleri şöyledir;

1. Arapça metin verilmiştir. Her bir sûrenin başında Arapça adı, daha sonra ise parantez içerisinde Kazak Türkçe'sindeki karşılığı verilmiş, Mekke'de veya Medine'de nâzil olduğu ve kaç âyetten oluştuğu belirtilmiştir. Örneğin;

7 آیات. - مه ككه ده تۇسكه ن -سۇره سى فاتيحا (به ت اشار)

(- *Fatiha (betaşar) suresi - Mekkede túsken - 7 ayat.*)

Fâtiha (açılış) sûresi, Mekke'de nâzil olmuş. Yedi âyettir.

2. Ayet numaraları, meâlin hem Arap alfabesiyle hazırlanan orjinal nüshasında hem de Kiril alfabesiyle hazırlanan nüshasında her bir âyetin başına yazılmıştır.

3. Mütercimler meâlde âyetlerin sonuna parantez içi açıklamalar eklemiş, bazı kavram, kelime veya âyetler için dipnotta bilgi vermişler, meâlin sonuna isim ve kavramları açıklayan bir sözlük eklemişlerdir.

4. Tercüme metni içerisinde verilmiş parantezlerdeki söz, ifade ve cümleler aşağıdaki maksatlar için kullanılmıştır;

a. Şahıs ve işaret zamirlerinin kime ve neye ait olduğu gösterilmiştir,

b. Ayetlerde hafzedilen ifadeleri karşılayacak takdirler yapılmıştır,

c. Âyetler birbirleri ile alakalandırılmıştır,

d. Kısa açıklamalar yapılmıştır,

e. Bazen de orjinal metinde olmayan, fakat kast olunan hitaplar, parantez içinde şöyle verilmiştir; (Ey, Muhammed!), (Ey, insanlar!), (Putlar).

5. Bazı özel isimlerin Kazak Türkçesindeki karşılıkları verilmiştir. Örneğin; İbrahim-İbrahim, İshak-Ishak, İsmail-Sımağul, İsa-Gaysa, Suleyman-Süleymen.

6. Meâlde *Tefsiru'l-celâleyn, et-Tefsiru'l-medârik, Safvetü't-tefasir, Tefsir-i mevâkib, Tefsir-i tibyân* gibi kaynaklar ile Türkçe, Özbekçe ve Tatarca meâllerden yararlanılmıştır.

1.3. Nurali Öserov ve Cumabay İsteyev'in *Kuran Karim Jane Onın Kazakça Mağınası* Adlı Meâli

Nurali Öserov 1940 yılında Türkistan şehrinde doğmuştur. 1967 yılında Taşkent şehrindeki Orta Asya Üniversitesi'nden mezun olmuştur. Birçok Üniversitelerde ders vermiş ve İslâm Hukuku Araştırma Merkezinin başkanlığını yürütmüştür. 2004 yılından itibaren Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Kazak-Türk Üniversitesinin Taraz Enstitüsünde Bölüm Başkanlığını yapmış. 2014 yılında vefat etmiştir. Öserov bütün ömrünü ilme adanmış ve 200 civarında ilmi eser telif etmiştir. Şimdi burada onlardan en önemli olanları zikretmek istiyoruz;

1. *Kuran Karim Jane Onın Kazakça Mağınası* adlı Meâl 1990-2002;
2. *İslâm jane Kazak adet-gurpı* 1992;
3. *Kazaktın ükim-kesimderi* 1994;
4. *Jeti Jargı* 1994;
5. *Musilmandık kağıda-erejeler* 1995;
6. *Musilmandık kukık* 1997;
7. *Şarigattın Kazak adet-gurpına aseri* 1998;

²⁶ Aziz Akitulı - Makaş Akitulı, *Kuran Karim Jane Kazakça Audarması* (Astana: y.y., 2018).

8. *İslâm negizderi* 2002;
9. *Arap tili. Alippe* 1997;
10. *Arap tili. 3-klass* 1982;
11. *Arap tili. 8-klass* 1990;
12. *Arap tili. 9-klass* 1991.²⁷

Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Kazak-Türk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İlahiyat Fakültesinin ilk başkanlığını yapan Teknik Bilimler Doktoru Profesör Cumabay İstavev Makaşulı 1938 yılında Jambıl ilinde doğmuştur. 1963'te Çimkent Teknik Üniversitesi'nin Gıda Üretimcilik Bölümünü, 1968'de Odessa şehrindeki Lomonosov Üniversitesi'nin Gıda Üretimcilik Bölümünü tamamlamış, 1968-1978 yılları arasında Jambıl (şimdiki Taraz) şehrindeki Teknik Üniversite'de öğretmenlik yapmış ve fakülte başkanlığı görevini yürütmüştür. 1991-2001 yıllar arasında Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Kazak-Türk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İlahiyat Fakültesinin başkanlığını yürütmüştür. Çok sayıda Yüksek Lisans ve Doktora öğrencilerine danışmanlık yapmış ve Kazakistan'ın İlahiyat ve Tarımcılık alanlarının gelişmesine katkı sağlamış. Hocamız 2001 yılında vefat etmiştir.

İstavev kendi alanıyla ilgili 50 civarında ilmî makale ve kitap kaleme almıştır. Bunların en önemlileri *Kuran Karim Jane Onın Kazakça Mağınası* adlı meâl, "O problemah sostavleniya kritičeskogo teksta A. Yesevi" adlı makale ve *İslâm Ob Ekonomičeskih Voprosah ve Kuran i Svoboda Vol'*²⁸ adlı kitaplar örnek gösterilebilir.

1990 senesinden itibaren Kazak okuyucularına sunulmaya başlayan Kazak Türkçesine çevrilip Kiril alfabesiyle yazılmış *Kuran Karim Jane Onın Kazakça Mağınası* adlı meâlin yazımı 1988'de tamamlanmıştır. Almatı Bilim Topluluğu tarafından basılan kitap, beş cilt olarak tasarlanmış, 1990 yılından itibaren ilk dört cildi basılmaya başlanmış, beşinci cilt ise 2002 yılında sadece Nurali Öserov Serkimbayulı ismi ile Kazak Milli Üniversitesi tarafından neşredilmiştir.

Mütercimler meâlde *manevi tercüme* metodunu seçtiklerini belirtmişler fakat meâlde genellikle *lafzî çeviri* metodu ağır basmıştır. Dili sade, anlaşılır ve açıktır. Eserde günümüz Kazak Türkçesi kullanılmıştır. Eserde tercüme edilmeden atlanan yerler de bulunmaktadır. Gramer kurallarına da tam anlamıyla riayet edilmediği görülmektedir.

Meâlin teknik özellikleri şu şekildedir;

1. Arapça metnin altına Kiril alfabesiyle âyetin okunuşu ve tercümesi yazılmıştır.
2. Meâlde sûrelerin başında indiği yer ve âyet sayısı dışında herhangi bir açıklamaya yer verilmemiştir. Yazı stili ve sayfa düzeni, meâlin okunuşunu zorlaştırmaktadır. Bu meâlin özelliği; beşinci cildi haric ilk dört cildi Arapça metni dahil tamamen el yazmasıdır. Fakat Arapça metninde hareke yanlışlığı, harf ve kelime eksikliği gibi hatalar da mevcuttur.
3. Kur'ân'ın orijinalinde cümlenin tam olarak zikredilmediği yerlerde, âyetin tam anlaşılması için, bu bölüm parantez içinde tamamlanmıştır.
Örneğin;
"Соқыр мен көруші тең емес (яғни, кәпір мен мұсылман, надан мен ғалым т.б. тең емес)" (*Sokır men köruşi ten emes (yağni, kapir men musulman, nadan men ğalım t.b. ten emes)*).
4. Âyet numaraları âyetin başına yazılmıştır.
5. Bazen aynı ifadeler eşdeğerliği korumak şartıyla, Kazak Türkçesinde eşanlamlılıyla verilmiştir.

²⁷ Wikipedia, "Nurali Öserulı" (Erişim Tarihi 25 Haziran 2021).

²⁸ Kımbat Karatışkanova, "Bugünkü Dintanu Meseleleri" *Yesevi Üniversitesi* (30 Ekim 2018), 8.

1190 | Daniyar Samet. 20. Asırda Hazırlanan Kazakça Meâllerde Mütешâbih İfadelerin ...

6. Bazen orijinal metinde olmayan, fakat kast olunan hitaplar, parantez içinde şu şekilde verilmiştir “(Алла Т.)” (Allah T.), “(Мұхаммед Ғ.с)” (Muhammed a.s), “(Мұса Ғ.с)” (Mûsâ a.s), “(Перғауын)” (Firavun).

7. Bazı özel isimlerin Kazak Türkçesindeki karşılıkları kullanılmıştır. Örneğin: İbrahim-Ыбраһым (Ibraуım), Yakub-Жақып (Jakıp), İsmail-Ысмайыл (Ismayıl), İshak-Ысқақ (Iskak), Yunus-Жүніс (Jünis), Yusuf-Жүсіп (Jüsip).

8. Mütercimler meâlde hangi tefsirlere ve kaynaklara başvurduklarından bahsetmemişlerdir.

1.4. Ratbek Nısanbayulı ve Vahap Kıdırhanulı'nın *Kuran Karım* Adlı Meâli

Ratbek Nısanbayulı 1940 yılında Kazakistan'ın güneyindeki Sariağaç ilçesinde doğmuştur. 1964 yılında Taşkent'teki Buhar Üniversitesinin tarih Bölümünü ve aynı zamanda Mir Arap Medresesini tamamlamış ve kendi memleketine öğretmen olarak görevlendirilmiştir. 1969-1975 yılları arasında Libya İslâm Üniversitesinin Şeriat Bölümünde eğitim almış, 1979 yılında Kazakistan'ın baş kâdısı görevine tayin edilmiştir.

1990 yılında Kazakistan Devleti ilk defa kendi diyanetini kurmuş ve onun başkanı olarak da Ratbek Nısanbayulı'nı seçmiştir. O bu görevini tam 10 sene sürdürmüştür. Dinî alanda birkaç eser yazmıştır. Bu eserlerden en önemlisi de 1991 yılında yayınladığı *Kuran Karım* adlı Kazakça meâlidir. Diyanet Başkanı görevinden alındıktan sonra Almatı ili Esik şehrindeki bir câminin imamlığına atanmıştır. Şu anda ise emekli olmuştur.²⁹

Vahap Kıdırhanulı 1933 yılında Kazakistan'ın Doğu bölgesindeki Akaral köyünde doğmuştur. Kızıl Ordu'nun baskısı nedeniyle ailesi Doğu Türkistan'a göç etmiştir. 1955 yılında ana Vatanı Kazakistan'a dönmüş ve orada Devlet Üniversitesinde gazetecilik bölümünü kazanmıştır. Okulu bitirdikten sonra birkaç devlet gazetesinde gazetecilik yapmış, Kazak Radyosunda ise çeşitli görevlerde bulunmuştur. 1991 yılında yukarıda bahsettiğimiz Ratbek Nısanbayulıyla beraber Kur'ân-ı Kerîm'i Kazakçaya tercüme etmiş, sonra 2002 yılında bazı düzeltmeler yaparak kendi adıyla yeniden yayınlamıştır. Vahap Kıdırhanulı edebiyatçı kimliği sebebiyle *Ant*, *Tan Nuri*, *Şankay tûs*, *Altın-ay*, *Taskaynat*, *Sağınış sazdarı* gibi edebi eserler ve öyküler kaleme almıştır. 2008 yılında Altay Kazaklarının tarihinden bahseden *Markaköl* ve *Atten Altay* adlı kitapları yayınlamıştır. Üç defa Kazakistan Gazetecileri Kurumu ödülüne layık görülmüştür.³⁰

Bu eser, Kazak dilinde ve Kiril alfabesi ile hazırlanarak Kazak okuyucu kitleleri ile 1991 yılında buluşmuştur. Meâl lafzî çeviri hâkim olup hatalı, anlaşılmayan ya da yanlış anlamaya müsait birçok yer bulunmaktadır. Aynı zamanda hiç tercüme edilmeden atlanan, âyetlerin mânaları bozulacak derecede yanlış tercüme edilen ve Kazak Türkçesi gramerine uymayan ifadeler de bulunmaktadır.

Meâlin teknik özellikleri şöyledir;

1. Meâl toplam 1163 sayfadan oluşmuş ilk 578 sayfası Kazakça tercüme; kalan sayfalarda ise Arapça metin verilmiştir. Her sûrenin baş tarafında sûrenin adı, âyetlerin sayısı ve Mekki/Medenî bilgisi verilmiş fakat Fâtiha sûresi hâric sûrelerin içeriği ile ilgili malumatlar ve iniş sebeplerine yer verilmemiştir. Yer yer âyetler konularına göre tek paragraf halinde birleştirilmiş, az sayıda olsa da parantez içi ifadeler eklenmiştir. Ayrıca esere önsöz yazılmıştır.

2. Fâtiha sûresinin Arapça adı yazılmamış, fakat “Беташар” (Betaşar) yani (açılış) diye tercümesi yazılmıştır.

3. 176 âyetten oluşan Nisâ sûresinin âyet sayısı 177 olarak yazılmıştır.

²⁹ Wikipedia, “Ratbek kağı Nısanbayulı” (Erişim 15 Haziran 2021).

³⁰ Adebiet Portalı, “Vahap Kıdırhanulı” <https://adebiportal.kz/kz/authors/view/1798> (Erişim 17 Haziran 2021).

4. Yâsîn sûresinin başına bismelenin tercümesi yazılmamıştır.
5. Âyet numaraları âyetin sonuna yazılmıştır.
6. Mütercimler meâlin yazımında hangi tefsirlerden ve kaynaklardan yararlandıklarını belirtmemişlerdir.
7. Tecüme metninde parantez içindeki söz, ifade ve cümleler, şahıs ve işaret zamirlerinin kime ve neye ait olduğunu göstermek ve kısa açıklamalar yapmak için kullanılmıştır.
8. Orjinal metinde olmayıp kast edilen hitaplar, parantez içinde şu şekilde verilmiştir: “(Алла Т.)” (Allah T.), “(Мұхаммед ғ.с.)” (Muhammed a.s.), “(Мұса ғ.с.)” (Mûsâ a.s.), “(Таурат)” (Tevrat), “(Құран)” (Kur’ân), “(Мұъминдер)” (Müminler), “(Кәпірлер)” (Kâfirler).
9. Bazı özel isimlerin Kazak Türkçesindeki karşılıkları kullanılmıştır. Örneğin; Ya’kub-Жақып (Jakıp), Dâvûd-Дәуіт (Dauit), Süleyman-Сүлеймен (Süleymen), İsmail-Исмағұл (İsmağul), Yûsuf-Жүсіп (Jüsip), Hârûn-Һарон (Haron), Yûnus-Жүніс (Jünis), Zülkifl-Зұлкафил (Zülkafil), Yahya-Жақия (Jakiya), Eyyub-Аюп (Ayup).

1.5. Vahap Kıdırhanulı ve *Kuran Karım Kazakça Mağna Jane Tüsinigi* Adlı Meâli

Bu meâl, yukarıda bahsi geçen Ratbek Nisanbayulı ve Vahap Kıdırhanulı'nın *Kuran Karım* adlı meâlinin on yıl sonra yeniden basılan şeklidir. Meâl, 2002'de Kazakistan'ın ilk Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev'in desteğiyle yedi bin adet basılarak Kazak halkına hediye olarak dağıtılmıştır. Kıdırhanulı, meâli yeniden gözden geçirerek bazı değişiklikler yapmış, karlığında da yeni bir çeviri olduğunu belirterek sadece kendi adıyla yayınlamıştır.

İki meâl bir biriyle karşılaştırıldığında bu meâlin önceki halinden oldukça farklı olduğu görülmektedir. Kazak dili ve edebiyatının uzmanı olan ve iyi bir din eğitimi almayan Vahap Kıdırhanulı, Ratbek Nisanbayulıyla birlikte yaptığı ilk basımdaki anlam hatalarını gidermeye çalışmış, açıklama notlarını kaldırarak sade bir meâl ortaya koymuştur. Söz konusu meâl, bu haliyle, on yıllık Kazak meâllerinin müspet anlamda ilerleme kaydettiğini göstermektedir.

Vahap Kıdırhanulı meâlin ön sözünde *manevi tercüme* metodunu seçtiğini söylemiştir. Ancak meâlde *lafzi tercüme* metoduna daha fazla yer verildiği görülmektedir. Meâlin dili sade, anlaşılır ve açıktır. Günümüz Kazak Türkçesi kullanılmış olsa da tercüme edilmeden atlanan ve yanlış çevrilen yerler de vardır. Gramer kurallarına uymaya büyük özen gösterilmiştir.

Meâlin teknik özellikleri şöyledir;

1. Meâl toplamda 674 sayfadan meydana gelmektedir. Arapça metin verilmiş ve soldan sağa doğru yazılmıştır. Her bir sûrenin başında sûrenin adı, âyetlerin sayısı ve Mekkî/Medenî oluşu verilmiş lâkin sûrelerin içeriği ile ilgili malumatlar ve iniş sebebiyle ilgili bilgiler verilmemiştir. Yer yer âyetler konularına göre tek paragraf halinde birleştirilmiş, az sayıda da olsa parantez içi ifadeler eklenmiştir. Ayrıca mütercim tarafından hazırlanan önsöz, meâlin son kısmında yer almıştır. Meâlin sonunda Kur’ân-ı Kerîm’de geçen bazı isimler ve olayların açıklamalarına da yer verilmiştir.
2. 176 âyetten oluşan Nisâ sûresinin âyet sayısı 177 olarak yazılmıştır.
3. Tevbe sûresinin başına bismelenin tercümesi yazılmıştır.
4. Âyet numaraları âyetin sonuna yazılmıştır.
5. Meâlde muteber müfessirlerden Celâleyn, İbn Kesîr tefsirleri ile farklı dillerde hazırlanan Muhammed Salih, Ali Fikri Yavuz, Kırçkovski, Taraz Altınhan Töre meâllerinden yararlanılmıştır.
6. Meâlde Arapça, Türkçe, Kazakça ve Rusça sözlükler, Lügatlar, Kâmuslar ve birkaç İslâm Tarihi ve peygamber kıssaları ile ilgili eserlerden de istifade edilmiştir.

1192 | Daniyar Samet. 20. Asırda Hazırlanan Kazakça Meâllerde Müteşâbih İfadelerin ...

7. Tercüme metni içerisinde yer alan parantezlerdeki söz, ifade ve cümleler, şahıs ve işaret zamirlerinin kime ve neye ait olduğunu göstermek ve kısa açıklamalar yapmak için kullanılmıştır.

8. Bazen orijinal metinde olmayıp kast edilen hitaplar, parantez içinde şu şekilde verilmiştir: “(Алла Т.)” (Allah T.), “(Мұхаммед ғ.с.)” (Muhammed a.s.), “(Мұса ғ.с.)” (Mûsâ a.s.), “(Таурат)” (Tevrat), “(Құран)” (Kur’ân), “(Муъминдер)” (Müminler), “(Кәпірлер)” (Kafirler).

9. Bazı özel isimlerin Kazak Türkçesindeki karşılıkları kullanılmıştır. Örneğin; Ya’kup-Жақып (Jakıp), Dâvûd-Дәуіт (Davit), Süleyman-Сүлеймен (Süleymen), İsmail-Исмағұл (İsmağul), Yûsuf-Жүсіп (Jüsip), Yûnus-Жүніс (Jünis), Hârûn-Һарон (Haron), Zülkifl-Зүлкафил (Zülkafil), Euur-Aюп (Aur), Yahya-Жақия (Jakiya).

2. 20. Asırda Hazırlanan Kazakça Meâllerdeki Müteşâbih İfadelerin Kazakçaya Çeviri Örnekleri

Çalışmanın bu bölümünde Kur’ân-ı Kerîm’de Allah’a izafe edilen *yed, vech, ayn, istiva, kabza, mec’ ve etâ* gibi haberî sıfatlarla ilgili müteşâbih ifadelerin geçtiği on bir müteşâbih âyeti kerime örnek olarak alınmıştır.

2.1. Müteşâbih Âyetlerdeki Haberî Sıfatlar ve Kazakça Meâllerdeki Tercümeleri

2.1.1. Yed

Yed (يد) lafzı bir organ olarak *el* anlamında kullanılmakla beraber geniş bir anlamda sâhiptir. Onlardan birincisi; *nimetle, ihsanla, lütufla* ilgili olup “Ona ihsanda bulundun.” anlamında (يديت اليه) şeklinde kullanılır. İkincisi; *birinin tasarrufu altında bulunmakla ve sâhip olmakla* ilgili kullanılıp “Bu, onun tasarrufu altında ve onun mülkiyetinde.” anlamında (هذا في يد فلان) denir. Üçüncü olarak kimi zaman bu ifade *kuvvetle, güçle, kudretle* ilgili kullanılıp “Senin şuna gücün, kuvvetin yok.” anlamında (مالك بكذا يد) denir. Son olarak *elin sâhip olduğu kuvvetle* ilgili “Ben senin elinim.” anlamında (أنا يدك) şeklinde kullanılır.³¹ Kur’ân-ı Kerîm’in on bir müteşâbih âyetinde *yed* haberî sıfatı kullanılmaktadır. Bu müteşâbih âyetlerin ikisinde geçen söz konusu haberî sıfatın tercümesini Kazak mütercimlerin Kazakçaya nasıl tercüme ettiklerini inceleyelim.

Âl-i İmrân Sûresi 26. Âyet

قُلِ اللَّهُمَّ مَالِكَ الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَاءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَاءُ وَتُعِزُّ مَنْ تَشَاءُ وَتُذِلُّ مَنْ تَشَاءُ بِيَدِكَ الْخَيْرُ إِنَّكَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٦﴾

Bu âyette geçen *yed* haberî sıfatlarıdır. Bu ifadeyi Halife Altay, teşbih ve tecsimi ifade edecek şekilde “сенің қолыңда” (Senin kolında), “Senin elinde” diye tercüme etmiş,³² diğer mütercimler aynı şekilde teşbih ve teciime varan bir yaklaşımla ele alarak “өз қолыңда” (öz kolında), “Kendi elinde” diye çevirmişlerdir.³³

Âl-i İmrân Sûresi 73. Âyet

وَلَا تُؤْمِنُوا إِلَّا لِمَنْ تَبِعَ دِينَكُمْ قُلْ إِنَّ الْهُدَىٰ هُدَىٰ اللَّهِ أَن يُؤْتَىٰ أَحَدٌ مِّثْلَ مَا أُوتِيْتُمْ أَوْ يُحَاجُّوْكُمْ عِنْدَ رَبِّكُمْ قُلْ إِنَّ الْفَضْلَ بِيَدِ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٧٣﴾

³¹ Râğib el-İsfahânî, *Müfredâtu elfâzi'l-Kur’ân* (Dimaşk: Dâru'l-Kalem, 2002), 889-890; Semîn el-Halebî, *Umdatul-huffâz fi tefsiri eşrafî'l-elfâz* (Beyrut: Âlamu'l-Kutub, 1994), 4/404-407.

³² Altay, *Kuran Şarif Kazakça Mağına Jane Tüsinigi*, 54.

³³ Vahap Kırırhanulı, *Kuran Karim Kazakça Mağına Jane Tüsinigi*, 60; Ratbek Nısanbayulı - Vahap Kırırhanulı, *Kuran Karim Kazakça Mağına Jane Tüsinigi* (Almatı: Jazuşı Baspası, 1991), 45; Nurali Öserov - Cumabay İstayev, *Kuran Karim Jane Onın Kazakça Mağınası*, 1/192; Aziz Akıtulı - Makas Akıtulı, *Kuran Karim Kazakça Audarması* (Beyjin: Ulttar Baspası, 2011), 53.

Bu âyette geçen **اللَّهُ** ifadesi haberî sıfatlardandır. Mütercimlerden Halife Altay, Aziz Akıtulu - Makaş Akıtulu ve Nurali Öserov - Cumabay İstayev âyeti, teşbih ve teccimi ifade edecek şekilde, “اللَّاتِكْ فُولِنْدَا” (Allanın kolında), “Allah’ın elinde” diye tercüme etmişler,³⁴ Ratbek Nisanbayuli - Vahap Kıdırhanuli ve Vahap Kıdırhanuli ise te’vîle giderek “Алланың мейірімі мол” (Allanın meyirimi mol), “Allah’ın rahmeti bol” diye tercüme etmişlerdir.³⁵

Âyetlerde geçen müteşâbih ifadeleri meâllerdeki örneklerde olduğu gibi literâl olarak çevirmek teşbih ve teccim düşüncesine neden olabilir. Bu durum Yüce Allah’a organ isnad etmek anlamına gelebilir ki bu imkânsızdır. Bu tür ifadelerin mefhum olarak algılanması gerekir. Yani (البلد في يد الأمير) “Ülke, devlet reisinin elindedir.” cümlesinde olduğu gibi. Devlet reisi, eli olmayan biri olsa da böyle denir. Hâl böyle olunca, yukarıdaki âyetlerde geçen *e/*lafzı ile Yüce Allah’a isnad edilen *et, kemik, deri ve sinir* gibi şeylerden mürekkep bir cisim olan uzvu murat edilmemiştir. Çünkü bu durum, Allah Teâlâ’nın ulûhiyetine uygun düşmemektedir. Allah böyle bir durumdan da münezzehtir. Meâl hazırlayanların haberî sıfatlardan (يد) lafzını geniş anlamı içerisinde teşbih ve teccimi çağrıştıracak *e/* şeklinde çevirmeleri uygun değildir. Bu durum, meâl okuyucularının Yüce Allah hakkında yanlış bir kanaate sahip olmalarına neden olabilir. Bunun nedeni insanın düşünce yapısından kaynaklanmaktadır. Zira insan aklı sınırlı bir yapıya sâhiptir. Bu yüzden böyle bir çeviri Cenâb-ı Hakk’ın insana ait *e/* gibi bir organa sâhip olduğunu akla getirebilir. Diğer yandan lafzı tercüme etmeden olduğu gibi aktarmak ise tercümelerin doğasına aykırıdır. Çünkü tercüme bir metnin daha iyi anlaşılmasını sağlamaya yöneliktir. Kur’ân-ı Kerîm’in iyi anlaşılması için tercümelere gerek vardır. Bu durumda lafızları yorumlamadan çevirmek kanaatimizce yanlıştır. Böyle bir tavır Kur’ân-ı Kerîm’in anlaşılmasından çok anlaşılmamasına sebep olmaktadır.

Bu açıklamalar doğrultusunda yukarıdaki âyetlerde geçen haberî sığata, te’vîl ederek *güç, kudret, kuvvet, nimet, sâhiplik ve cömertlik*³⁶ gibi anlamların verilmesinin daha doğru olacağı kanaatindeyiz.

2.1.2. Vech

Vech (وجه) kelimesinin anlamı bir insan uzvu olarak *yüz* anlamında kullanılmaktadır. Yüz, bedenın zâhirinde olanların en şerefli ve en üstünüdür. *Her nesnenin (ilk) karşılanan kısmı, en şerefli ve en üstün yeriyile* ilgili olarak (وجه كذا) ve (وجه النهار) denmiştir. Aynı zamanda âlimlerin bir görüşüne göre bu ifade “Onun zâtıdır.” şeklinde ifade edilmiştir. Diğer bir görüşe göre ise Allah bu ifadeyle “Salih amellerle kendisine yönelmek.” olarak isimlendirmiştir.³⁷ Şimdi ise *vech* haberî sıfatının yer aldığı müteşâbih âyetlerdeki söz konusu haberî sıfatın tercümesini Kazak mütercimlerin Kazak Türkçesine nasıl tercüme ettiklerini inceleyelim.

Bakara Sûresi 115. Âyet

﴿وَلِلَّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَئِمَّ وَجْهَ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ وَاسِعٌ عَلِيمٌ﴾

Bu âyette geçen **اللَّهُ** ifadesi haberî sıfatlardandır. Bu ifadeyi Halife Altay teşbih ve teccimi ifade edecek şekilde “اللَّاتِكْ عَجُوزَى” (Allanın jüzi), “Allah’ın yüzü” olarak tercüme etmiş ve parantez içine de diğer mütercimlerden farklı olarak “رِيزَالِغَى” (rizalığı), “rızası” diye te’vîl yapmıştır. Âyetin sonunda da “بِمَت الدنسا قاراپ ناماز وقۇغا بولادى” (Eger kıblağa karau kauip-katerli bolsa, bet aldına karap namaz okuğa boladı), “Eğer kıble

³⁴ Altay, *Kuran Şarif Kazakşa Mağına Jane Tüsinigi*, 60; Akıtulu - Akıtulu, *Kuran Karim Kazakşa Audarması*, 59; Öserov - İstayev, *Kuran Karim Jane Onın Kazakşa Mağınası*, 1/216.

³⁵ Nisanbayuli - Kıdırhanuli, *Kuran Karim Kazakşa Mağına Jane Tüsinigi*, 50; Kıdırhanuli, *Kuran Karim Kazakşa Mağına Jane Tüsinigi*, 66.

³⁶ Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu’l beyan a’n te’vîli’l-Kur’ân* (Beirut: Dâru İhiyât-t-Türâsi’l-Arabî, 2001), 3/261, 6/358; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu’l-gayb* (Beirut: Dâru’l-Fikr, 2005), 3/9, 91, 4/35-38.

³⁷ İsfahânî, *Müfredât*, 855-856; Halebî, *Umdatü’l-huffâz*, 4/330-332.

tarafına yönelmek tehlikeli ise istediği tarafa doğru yönelerek namazını kılabilir.” diye açıklamada bulunmuştur.³⁸ Aziz Akituli ve Makaş Akituli teşbih ve tecsimi ifade edecek şekilde “اللائك عجزى” (Allanın jüzi), “Allah’ın yüzü” diye tercüme etmişler ve parantez içine de “قبلاسى” (kıblası), “kıblesi” olarak te’vîl yapmışlardır.³⁹ Nurali Öserov ve Cumabay İstayev teşbih ve tecsime varan bir yaklaşımla ele alarak “Алланың жүзі (көресің)” (Allanın jüzi (köresin)), “Allah’ın yüzünü (göreceksin)” şeklinde tercüme etmişler ve âyetin sonunda da “Егер жүзіңді қыблаға қаратып оқу қауіпті деп санасаң, кез келген жаққа қарап оқуға болады.” (Eğer jüzündi kıblağa karatıp oku kauipti dep sanasan, kez kelgen jakka karap okuğa boladı), “Eğer kıble tarafına yönelerek namaz kılman tehlikeli ise istediğin tarafa doğru yönelerek namazını kılabilirsin.” diye açıklamada bulunmuşlar.⁴⁰ Ratbek Nisanbayuli - Vahap Kıdırhanuli ve Vahap Kıdırhanuli teşbih ve tecsimi çağrıştıran bir anlamda diğer mütercimlerden farklı bir görüşle “Алла сол тараптан табылады.” (Alla sol taraftan tabıladı), “Allah o taraftan bulunur.” olarak çevirerek اَوْجِهَlafzını zikretmemişlerdir. Sonra parantez içerisinde “Сапарда көлік үстінде немесе қауіп-қатерлі жағдайда жүздерің қалай қараса да, құбыла бола береді.” (Saparda kölik üstінде nemese kauip-katerli jağdayda jüzderin kalay karasa da, kubıla bola beredi), “Yolculukta bineğinin üzerindeyken veya tehlikeli durumlarda yüzünüzü hangi tarafa çevirirseniz o taraf kıble sayılır.” diye açıklamada bulunmuşlar.⁴¹

Buradaki ifadeyi te’vîl etmenin ispat etmekten daha öncelikli olduğunu ifade eden Fahreddin Râzî, *vech* kelimesinin *kasd*, *niyet* ve *Alah’ın rızasını* ifade ettiğini, zira, Yüce Allah’ın mahlûkata ait *cihet*, *yön* gibi özelliklere sâhip olmaktan münezzehe olduğunu belirtmektedir.⁴² Taberî, *vech* kelimesinin *kible* anlamına geldiğini;⁴³ İmam Mâturidi ise, *vech* kelimesinin *Allah’ın zâtı* anlamına geldiğini ifade etmektedir.⁴⁴

Bakara Sûresi 272. Âyet

(لَيْسَ عَلَيْكَ هُدَاهُمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ وَمَا تُثَقِّفُوا مِنْ خَيْرٍ فَلَا تُفْسِدُوا وَمَا تُثَقِّفُونَ إِلَّا ابْتِغَاءَ وَجْهِ اللَّهِ وَمَا تُثَقِّفُونَ مِنْ خَيْرٍ يُؤْتِ الْيُكْمَ وَأَنْتُمْ لَا تظَلُمُونَ)

Bu âyette geçen اَوْجِهَifadesi haberî sıfatlardandır. Bu ifadeyi Halife Altay, Aziz Akituli - Makaş Akituli, Nurali Öserov - Cumabay İstayev, Ratbek Nisanbayuli - Vahap Kıdırhanuli ve Vahap Kıdırhanuli te’vîle giderek “اللائك رازىسى”, “Алланың разылығы” (Allanın razılığı), “Allah’ın rızası” olarak çevirmişlerdir.⁴⁵

2.1.3. İstivâ

İstivâ kelimesi, (سوى) kökünden türemiş bir kelime olup *birbirine vezinde*, *keylde* ve *keyfiyette muadil*, *denk ve eşit olmak*, *bir şeyin düzgün olması* gibi anlamlara gelmektedir. Bu fiil (على) edatıyla kullanıldığında *ele geçirme*, *hâkim olma*, *üzerinde hâkimiyet kurma*; (الى) edatıyla kullanıldığında ise, *tertipleme*, *düzenleme ile bir şeye varma*, *erişme* gibi çok çeşitli anlamlara gelmektedir.⁴⁶

³⁸ Altay, *Kuran Şarif Kazakşa Mağına Jane Tüsinigi*, 19.

³⁹ Akituli - Akituli, *Kuran Karim Kazakşa Audarması*, 18.

⁴⁰ Öserov - İstayev, *Kuran Karim Jane Onın Kazakşa Mağınası*, 1/60.

⁴¹ Nisanbayuli - Kıdırhanuli, *Kuran Karim Kazakşa Mağına Jane Tüsinigi*, 17; Kıdırhanuli, *Kuran Karim Kazakşa Mağına Jane Tüsinigi*, 25.

⁴² Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 2/22.

⁴³ Taberî, *Câmiu'l-beyan*, 1/582.

⁴⁴ Ebu Mansûr el-Mâturîdî, *Te'vilâtu ehli's-sünne* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2005), 1/545.

⁴⁵ Altay, *Kuran Şarif Kazakşa Mağına Jane Tüsinigi*, 47; Akituli - Akituli, *Kuran Karim Kazakşa Audarması*, 46; Öserov - İstayev, *Kuran Karim Jane Onın Kazakşa Mağınası*, 1/168; Nisanbayuli - Kıdırhanuli, *Kuran Karim Kazakşa Mağına Jane Tüsinigi*, 40; Kıdırhanuli, *Kuran Karim Kazakşa Mağına Jane Tüsinigi*, 53.

⁴⁶ İsfahânî, *Müfredât*, 439-440; Muhammed b. Ebû Bekir er-Râzî, *Tefsîru garîbi'l-Kur'âni'l-azim* (Ankara: TDV Yayınları, 1997), 561-562; Halebî, *Umdatul-huffâz*, 2/275-278.

İstivâ sıfatı iki âyette yalnız kullanılmakla birlikte genelde (استوى على العرش) “Arş üzerine hâkimiyet kurdu.” şeklinde *Arş* sıfatı ile terkip olarak geçmektedir. Şimdi bu haberi sıfatı Kazak mütercimlerin Kazakçaya nasıl çevirdiklerini inceleyelim.

Bakara Sûresi 29. Âyet

هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا ثُمَّ اسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ فَسَوَّاهُنَّ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

Bu âyette haberî sıfatlardan olan *اسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ* ifadesi geçmektedir. Mütercimlerden Halife Altay ve Nurali Öserov - Cumabay İstayev te’vile giderek bu ifadeye “اسپانغا كوكل عبولسپ”, “Аспанға көңіл бөліп.” (Aspaŋğa könil bölip), “Semayla ilgilendi.” anlamını vermişler,⁴⁷ Aziz Akıtulu - Makaş Akıtulu te’vîl ederek “اسپاندی جاراتقو عا کورستی” (Aspandı jaratūğa kiristi), “Sema’yı yaratmaya başladı.” anlamını vermişler,⁴⁸ Ratbek Nısanbayulu - Vahap Kıdırhanulu ve Vahap Kıdırhanulu nefy ve ta’tîl yoluyla hiç tercüme etmeden atlamışlardır.⁴⁹

A’râf Sûresi, 54. Âyet

إِنَّ رَبَّكُمُ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ يُغْشِي اللَّيْلَ النَّهَارَ يَطْلُبُهُ حَثِيثًا وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ وَالنُّجُومُ مُسَخَّرَاتٌ بِأَمْرِهِ أَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ تَبَارَكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ

Başta da belirtildiği gibi haberî sıfatlardan olan *اسْتَوَىٰ* âyetlerin birçoğunda *اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ* *Arş* kelimesi ile birlikte terkip olarak geçmektedir. Bunların biri de bu âyettir. Bu ifadeyi Halife Altay ve Aziz Akıtulu - Makaş Akıtulu te’vile giderek “Ġarışka ükim jürgizdi), “Arş’a hükmetti.” diye tercüme etmişler,⁵⁰ Nurali Öserov - Cumabay İstayev ve Ratbek Nısanbayulu - Vahap Kıdırhanulu teşbih ve tescime varan bir yaklaşımla “Ғарышқа (таққа) отырып.” (Ġarışka (takka) otırıp), “Arş’a (taht’a) oturdu.” şeklinde çevirmişler⁵¹ ve Vahap Kıdırhanulu te’vîl yoluyla “Ғарышта әмір жүргізді.” (Ġarıшта amir jürgizdi), “Arş’ta hükümünü yürüttü.” şeklinde tercüme etmiştir.⁵²

Bu âyetlerde geçen haberî sıfat *اسْتَوَىٰ* lafzını *oturdu, yerleşti* olarak tercüme etmek Yüce Allah’a mekân ve mahlûkata ait özelliğın zihinlerde oluşmasına sebep olabilir. Aynı şekilde *göge, semaya yöneldi* şeklinde bir anlam vermek de Onu semanın herhangi bir yönünde olduğunu varsaymak anlamına gelir ki Yüce Allah yön ve cihetten münezzehtir. Taberî buradaki haberî sıfatın rivâyetlerde *yönelmek, yükselmek, yücelmek, ele geçirmek* gibi anlamlara geldiğini ve ona göre bu mânâların en evlası *yükselmek* olduğunu belirtmektedir.⁵³ Bu tür ifadeleri müteşâbihat kapsamına alan Fahreddin Râzî, bu ifadelerin literal anlamını esas almanın hem aklî hem de naklî delillerle muhâl olduğunu ve te’vîl edilmesi gerektiğini belirtir. Çünkü intikal ve hareket mahlûkata ait sıfatlardan olup Allahu Teâlâ’nın ise mekâna ve yöne sahip olmaktan aşkın olduğunu belirtir ve *istivâ* sıfatını *hâkimiyeti altına almak, hükmetmek* olarak te’vîl etmektedir.⁵⁴ Nesefî de müşebbihenin Allah hakkındaki yer değiştirme, inzal, yerleşme gibi nitelendirmelerinin bâtil olduğunu ifade etmektedir. Allah’ın Arştan önce de şimdi de mekândan, oluşumdan, değişimden münezzehe olduğunu belirtir ve *istivâ* sıfatını *hâkimiyeti altına almak* olarak te’vîl ettikten sonra, Ebû Hanife ve İmam Mâlik gibi selef âlimlerine

⁴⁷ Altay, *Kuran Şarif Kazakşa Mağına Jane Tüsinigi*, 6; Öserov - İstayev, *Kuran Karim Jane Onın Kazakşa Mağınası*, 1/16.

⁴⁸ Akıtulu - Akıtulu, *Kuran Karim Kazakşa Audarması*, 5.

⁴⁹ Nısanbayulu - Kıdırhanulu, *Kuran Karim Kazakşa Mağına Jane Tüsinigi*, 6; Kıdırhanulu, *Kuran Karim Kazakşa Mağına Jane Tüsinigi*, 12.

⁵⁰ Altay, *Kuran Şarif Kazakşa Mağına Jane Tüsinigi*, 158; Akıtulu - Akıtulu, *Kuran Karim Kazakşa Audarması*, 157.

⁵¹ Nurali Öserov - Cumabay İstayev, *Kuran Karim Jane Onın Kazakşa Mağınası* (Almatı: Kazinteretnos, 1993), 2/31; Nısanbayulu - Kıdırhanulu, *Kuran Karim Kazakşa Mağına Jane Tüsinigi*, 131.

⁵² Kıdırhanulu, *Kuran Karim Kazakşa Mağına Jane Tüsinigi*, 165.

⁵³ Taberî, *Câmiu’l-beyân*, 1/219-220.

⁵⁴ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 8/7-8.

1196 | Daniyar Samet. 20. Asırda Hazırlanan Kazakça Meâllerde Müteşâbih İfadelerin ...

ait şu sözü nakleder: “İstivâ malum, keyfiyeti meçhul, ona iman farz, hakkında soru sormak bid’attır.”⁵⁵

Selefin bu tutumu bizce yeterli değildir. Zira biz de bu ifadelerin te’vîlinin ispattan evlâ olduğunu belirten Fahreddin Râzî gibi düşünmekteyiz. Allah’ın ulûhiyetine uygun ve her türlü yanlış anlamadan uzak bir şekilde te’vîl edilerek bu sığata *hükmetmek, hâkimiyeti altına almak, düzenlemek, yönetmek* gibi anlamların verilmesinin daha uygun olduğu kanaatindeyiz.

2.1.4. Ayn

Ayn (عين) lafzı bir insan uzvu olarak *göz* ve aynı zamanda *gözcü, pınar, efendi, bekçi* ve *muhafaza etmek* gibi çok anlamlara gelmektedir. Yine aynı şekilde *bir şeye bakıp gözetken kimsesi*⁵⁶ için de kullanılmaktadır. Bu kelime Yüce Allah’ın bir sıfatı olarak Kur’ân-ı Kerîm’de beş yerde geçmektedir. Genelde mütercimler bu lafzın zâhiri anlamını esas alarak teşbih ve teciime varan bir yaklaşımla ele almaktadırlar. Fakat burada dikkatimizi çeken bir nokta; tercümelerde tutarsızlıkların yapılmış olmasıdır. Farklı âyetlerde geçen (عين) lafzını farklı kelimelerle tercüme etmektedirler. Şimdi *ayn* haberî sıfatının tercümesini Kazak mütercimlerin Kazak Türkçesine nasıl çevirdiklerini inceleyelim.

Hûd Sûresi 37. Âyet

﴿وَأَصْنَعُ الْفُلْكَ بِأَعْيُنِنَا وَوَحْيِنَا وَلَا تُخَاطِبُنِي فِي الَّذِينَ ظَلَمُوا إِنَّهُمْ مُغْرَقُونَ﴾

Bu âyette haberî sıfatlardan *بأعيننا* ifadesi geçmektedir. Bu ifadeyi mütercimlerin hepsi teşbih ve teciime ifade edecek şekilde “*كوز الدسمزدا*”, “*Көз алдымызда*” (Köz aldımızda), “*Гөзүмүзүн önünde*” olarak anlamlandırmışlardır.⁵⁷

Tâhâ Sûresi 39. Âyet

﴿أَنْ أَذْفَبِيهِ فِي الثَّابُوتِ فَأَذْفَبِيهِ فِي النَّيْمِ فَلْيَنْقِهِ النَّيْمُ بِالسَّاجِلِ يَأْخُذُهُ عَدُوٌّ لِي وَعَدُوٌّ لَهُ وَالْقَبِيْتُ عَلَيْكَ مَحَبَّةٌ مِنِّي وَلِتُصْنَعَ عَلَى عَيْنِي﴾

Bu âyetteki *عَلَى عَيْنِي* ifadesi haberî sıfatlardandır. Bu ifadeyi Halife Altay, Nuralı Öserov - Cumabay İstayev teşbih ve teciime ifade edecek şekilde “*كوز الدسمزدا*”, “*Көз алдымызда*” (Köz aldımızda), “*Гөзүмүзүн önünde*” olarak tercüme etmişler,⁵⁸ Aziz Akitülü ve Makaş Akitülü te’vîle giderek “*Корғауым астында*” (Korğauım astında), “*Korumam altında*” olarak tercüme etmişler,⁵⁹ Ratbek Nisanbayulı - Vahap Kıdırhanulı ve Vahap Kıdırhanulı te’vîl yaparak “*Өзімнің назарымда*” (Öziminin nazarımda), “*Kendi nezaretimde*” şeklinde çevirmişlerdir.⁶⁰

Bu âyette Hz. Mûsâ (a.s.) ile ilgili onun Rabbi tarafından nasıl yetiştirildiği ifade edilmektedir. Neseî, buradaki ifadenin “*Gözetimimizde terbiye ettik.*” anlamında olduğunu belirterek bu âyetten, “*Ben seni bir adamın bir şeyi kendi gözüyle gözetip koruduğu gibi korudum ve gözetledim.*”⁶¹ manasının çıkarılacağını ifade etmektedir. Bazıları bu ifadelerin *istediği, sevdiği kimseleri terbiye etmek, besleyip büyütme için çaba sarf etmek*⁶² manasına geldiğini

⁵⁵ Ebü'l-Berakât en-Neseî, *Tefsîru'n-Neseî* (İstanbul: Dâru Kahraman, 1984), 2/56.

⁵⁶ İsfahâni, *Müfredât*, 598-599; Halebî, *Umdatü'l-huffâz*, 3/176-178.

⁵⁷ Altay, *Kuran Şarif Kazakşa Mağına Jane Tüsinigi*, 226; Akitülü - Akitülü, *Kuran Karim Kazakşa Audarması*, 225; Öserov - İstayev, *Kuran Karim Jane Onın Kazakşa Mağınası*, 2/288; Nisanbayulı - Kıdırhanulı, *Kuran Karim Kazakşa Mağına Jane Tüsinigi*, 186-187; Kıdırhanulı, *Kuran Karim Kazakşa Mağına Jane Tüsinigi*, 234.

⁵⁸ Altay, *Kuran Şarif Kazakşa Mağına Jane Tüsinigi*, 315; Öserov - İstayev, *Kuran Karim Jane Onın Kazakşa Mağınası*, 3/42-43.

⁵⁹ Akitülü - Akitülü, *Kuran Karim Kazakşa Audarması*, 314.

⁶⁰ Nisanbayulı - Kıdırhanulı, *Kuran Karim Kazakşa Mağına Jane Tüsinigi*, 266; Kıdırhanulı, *Kuran Karim Kazakşa Mağına Jane Tüsinigi*, 328.

⁶¹ Neseî, *Tefsîru'n-Neseî*, 3/53.

⁶² Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 16/189.

söylemektedir. İmam Mâtürîdî, *عَيْنِي* ifadesini *Allah'ın koruması* olarak te'vîl etmekte,⁶³ Fahreddin Râzî ise, *عَيْنِي* ifadesini *Allah'ın kuşatması* olarak te'vîl etmektedir.⁶⁴

Bu âyetlerde geçen haberî sıfatların Fahreddin Râzî'nin de ifade ettiği anlamda te'vîl edilmesinin ve *gözetimim veya korumam ve himayem*⁶⁵ şeklinde tercüme edilmesinin gerekliliği kanaatindeyiz.

2.1.5. Mecî' ve Etâ

Mecî' kelimesi (جاء) *câe* kökünden türemiştir ve fiil olarak (جاء - يجيء) şeklinde kullanılır. Bu fiilin masdarı (جِئَانًا) ve (مَجِيًّا) şekillerinde gelir ve *gelmek* manasında kullanılmaktadır. Ayrıca (جاء) fiili, maddi ve anlamsal konularda, gelişi zâtıyla, emriyle olanlar için ya da bir mekâna, işe, zamâna yönelmiş veya bunlardan birine ulaşmayı kast eden kimselerle ilgili kullanıldığı görülmektedir.⁶⁶

Etâ (أتى) kelimesi de *gelmek* anlamında kullanılmakla birlikte ikisinin arasında bir takım farklılıklar vardır. (أتى) fiilinin dar anlamda *kolaylıkla gelmek* anlamı varken; (مجيب) fiili daha genel manaya sâhiptir. (اتيان) sözcüğü bazen sonuca ulaşmamış da olsa sadece *kastetme, yönelme veya amaç edinme* manaları göz önünde bulundurularak kullanılmaktadır. (مجيب) kelimesinin kullanımında ise, *sonuca ulaşmış olma* manası göz önünde bulundurulur. Keza (اتيان) sözcüğü *bizzat gelme, emrin gelmesi ve planlama yoluyla gelme, hayrın ve şerrin gelmesi* anlamlarında kullanılmaktadır.⁶⁷ Şimdi Kur'ân-ı Kerîm'deki müteşâbih âyetlerde geçen bu ifadeleri mütercimlerin Kazakçaya hangi itkadi görüşleri esas alarak tercüme ettiklerini inceleyelim.

Bakara Sûresi 210. Âyet

﴿هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَهُمُ اللَّهُ فِي ظُلَلٍ مِنَ الْغَمَامِ وَالْمَلَائِكَةُ وَقُضِيَ الْأَمْرُ وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ﴾

Bu âyette geçen *يَأْتِيَهُمُ اللَّهُ* ifadesi haberî sıfatlardandır. Bu ifadeyi Halife Altay teşbih ve tecsime varan bir yaklaşımla "اللا كهلپ" (Alla kelip), "Allah gelecek" diye çevirmiştir,⁶⁸ Aziz Akitülü ve Makaş Akitülü "اللاتنك كهلؤين" (Allanın keluin), "Allah'ın gelmesi" şeklinde tercüme ederek teşbih ve tecsime varan bir yaklaşımla ele almışlar ve parantez içerisinde "ؤكم وؤكم" (Ükim şıgarılıp, bir top jumaktık endi bir top tozaktık dep ayrılıp), "Bir grubun cennetlik, diğer bir grubun cehennemlik olarak ayrılmasına hükmedilmesi." şeklinde açıklamada bulunmuşlardır.⁶⁹ Nurali Öserov - Cumabay İstayev, Ratbek Nisanbayülü - Vahap Kıdırhanülü ve Vahap Kıdırhanülü "Алла келеді." (Alla keledi), "Allah gelecek." diye anlam vererek teşbih ve tecsime ifade edecek şekilde ele almışlardır.⁷⁰

En'âm Sûresi 158. Âyet

﴿هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ تَأْتِيَهُمُ الْمَلَائِكَةُ أَوْ يَأْتِيَ رَبُّكَ أَوْ يَأْتِيَ بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ يَوْمَ يَأْتِي بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ لَا يَنْفَعُ نَفْسًا إِيْمَانُهَا لَمْ تَكُنْ أَمَنَتْ مِنْ قَبْلٍ أَوْ كَسَبَتْ فِي إِيْمَانِهَا خَيْرًا قُلِ انْتَضِرُوا إِنَّا مَنَّظِرُونَ﴾

⁶³ Mâtürîdî, *Te'vilâtu ehli's-sünne*, 7/280.

⁶⁴ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 8/52.

⁶⁵ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 10/38.

⁶⁶ İsfahâni, *Müfredât* 212; Halebî, *Umdatul-huffâz*, 1/416.

⁶⁷ İsfahâni, *Müfredât*, 60-61; Halebî, *Umdatul-huffâz*, 1/57, 416.

⁶⁸ Altay, *Kuran Şarif Kazakşa Mağına Jane Tüsinigi*, 33.

⁶⁹ Akitülü - Akitülü, *Kuran Karim Kazakşa Audarması*, 32.

⁷⁰ Öserov - İstayev, *Kuran Karim Jane Onın Kazakşa Mağınası*, 1/115-116; Nisanbayülü - Kıdırhanülü, *Kuran Karim Kazakşa Mağına Jane Tüsinigi*, 29; Kıdırhanülü, *Kuran Karim Kazakşa Mağına Jane Tüsinigi*, 39.

1198 | Daniyar Samet. 20. Asırda Hazırlanan Kazakça Meâllerde Müteşâbih İfadelerin ...

Bu âyette geçen haberî sıfat رَبِّكَ رَبِّكَ ifadesidir. Mütercimlerden Halife Altay bu ifadeyi teşbih ve teccimi çağrıştıran bir anlamda “راببكنىڭ كەلۈىن” (Rabbının keluini), “Rabbinin gelmesi” olarak anlamlandırmış,⁷¹ Aziz Akıtulu ve Makaş Akıtulu teşbih ve teccimi ifade edecek şekilde “راببكنىڭ عوزى كەلۈىن” (Rabbının Özi keluini), “Rabbinin kendisinin gelmesi.” olarak tercüme etmişler,⁷² Nurali Öserov ve Cumabay İstayev teşbih ve teccimi andıran bir anlamda “Жаратқан иелерінің келуі.” (Jaratkan iyelerinin keluini), “Yaratan sâhiplerinin gelmesi.” olarak çevirmişler,⁷³ Ratbek Nısanbayulı - Vahap Kırırhanulı ve Vahap Kırırhanulı nefiy ve ta’til görüşüyle tercüme etmemişlerdir.⁷⁴

Gelmek ya da gitmek, hareket ve sükûndan ibaret olup mahlûkata ait özelliklerdendir. Biz bu âyetlerden kesin olarak biliriz ki Yüce Allah bu gelmeyi ya da gitmeyi kastetmemiştir. Fahreddin Râzî, burada mecâzı meşhur olduğunu ifade etmiş ve âyetlerde geçen haberî sıfat ifadelerin te’vîl yapılması gerektiğini ve onlardan *Allah’ın âyetlerinin, ceza emrinin, kahrının ve kafirlere azabının* ya da *müslümanlara yardımının ve takviyesinin* veya *kıyamet alametlerinin gelmesi* kastedildiğini belirtmiştir. Nitekim onlar “Allah’a savaş açtılar ve şüphesiz onlar Allah’a eziyet ediyorlar.” ifadelerinde olduğu gibi Yüce Allah’a savaş açmak ya da Ona eziyet etmek mümkün olmadığına göre burada kastedilen anlamlar “Onun dostlarına savaş açtılar ve Allah’a saygısızlık ediyorlar.”dır.⁷⁵ Taberî bu ifadelerle ihtiyatla yaklaşmış Allah ve Resûlünün haber verdiğinden başka bir söz söylemeye mükellef olmadığını, bunun hatta caiz olmadığını ve bu ifadeleri te’vîl edenlerin böylelikle ilim ehlinen uzak olduklarını söylemektedir.⁷⁶ Her ne kadar Taberî böyle ifade etse de bizler Râzî’nin görüşlerine katılarak burada geçen haberî sıfatlara bu doğrultuda anlam verilmesi gerektiğinin daha doğru olacağı kanaatindeyiz.

2.1.6. Kabza ve Yemîn

Kabz (قبض) kelimesi *bir şeyi avucun tümüyle almak, kavramak* anlamlarına gelir. Bu itibarla, (قبض اليد على الشيء) tabiri, “Bir şeyi aldıktan sonra eli (parmakları) bir araya toplayıp kapamak.” manasına gelmektedir. (قبض اليد عن الشيء) tabiri ise, “Bir şeyi almadan önce eli, (parmakları) bir araya toplamak.” manasına gelir ki bu “O şeyi tutmaktan geri durma.” anlamına gelir. Buradan hareketle *el* ifadesi, *iyilikte bulunmaktan geri tutmaya, infak etmekten geri durma* (قبض) anlamına gelmektedir.⁷⁷

(القبض) kelimesi müsteâr olarak *bir şeyi kazanmak, elde etmek* anlamında da kullanılmaktadır. Örneğin, (قبضنا الدار من فلان) “Bu evin sâhipliğini filan kişiden aldık.” anlamına gelen tabirde olduğu gibi. Aynı zamanda kinaye olarak da (القبض) kelimesi *ölüm* için de kullanılmaktadır.⁷⁸ Şimdi *kabza* haberî sıfatının tercümesinin Kazak mütercimlerin Kazak Türkçesine nasıl çevirdiklerini inceleyelim.

Zümer Süresi 67. Âyet

(يَوْمَ قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ وَالْأَرْضُ جَمِيعًا قَبْضَتُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَالسَّمَاوَاتُ مَطْوِيَّاتٌ بِيَمِينِهِ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى عَمَّا يُشْرِكُونَ)

⁷¹ Altay, *Kuran Şarif Kazakça Mağına Jane Tüsinigi*, 151.

⁷² Akıtulu - Akıtulu, *Kuran Karim Kazakça Audarması*, 150.

⁷³ Öserov - İstayev, *Kuran Karim Jane Onın Kazakça Mağınası*, 1/545.

⁷⁴ Nısanbayulı - Kırırhanulı, *Kuran Karim*, 123; Kırırhanulı, *Kuran Karim Kazakça Mağına Jane Tüsinigi*, 158.

⁷⁵ Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 2/204-207, 5/7, 10/262, 11/161.

⁷⁶ Taberî, *Câmiu'l-beyan*, 2/398.

⁷⁷ İsfahânî, *Müfredât*, 652; Halabi, *Umdatul-huffâz*, 3/314.

⁷⁸ İsfahânî, *Müfredât*, 652; Halabi, *Umdatul-huffâz*, 3/314.

Bu âyete bakıldığında hem *هَمَّ* hem de *يَمِينِهِ* ifadeleri haberî sıfatlardan olduğu görülür. Birinci ifadeyi Halife Altay ve Aziz Akitülü - Makaş Akitülü teşbih ve teccime varan bir yaklaşımla “ونك وئسندا” (Onun uısında), “Onun avucunda” diye tercüme etmişler,⁷⁹ Ratbek Nısanbayulu - Vahap Kıdırhanulu ve Vahap Kıdırhanulu teşbih ve teccimi çağrıştıran bir anlamda “Алланың уысында” (Allanın uısında), “Allah’ın avucunda” şeklinde tercüme etmişler,⁸⁰ Nurali Öserov - Cumabay İstayev teşbih ve teccimi ifade edecek şekilde “Оның қолында” (Onun kolında), “Onun elinde” diye çevirmişlerdir.⁸¹

Bu âyetteki haberî sıfatlardan ikincisi olan *يَمِينِهِ* ifadesi daha önce geçen *إيد* lafzıyla yakın bir anlama sâhiptir.⁸² Mütercimlerin bu ifadeyi Kazakçaya nasıl tercüme ettiklerini inceleyelim. Bu ifadeyi Halife Altay teşbih ve teccimi andıran bir anlamda “ونك قولمن” (On kolımen), “Sağ eliyle” şeklinde tercüme etmiş,⁸³ Aziz Akitülü - Makaş Akitülü teşbih ve teccimi ifade edecek şekilde “ونك قولندا” (On kolında), “Sağ elinde” şeklinde tercüme etmişler,⁸⁴ Nurali Öserov - Cumabay İstayev “Оң қолымен” (On kolımen), “Sağ eliyle” diye anlam vererek teşbih ve teccime varan bir yaklaşımla ele almışlar,⁸⁵ Ratbek Nısanbayulu - Vahap Kıdırhanulu ve Vahap Kıdırhanulu diğer mütercimlerden farklı olarak teşbih ve teccimi görüşünü andıran bir anlamda “Аспан бүктеліп, Оның алақанында тұрады.” (Aspan бүktelip, Onın alakanında turadı), “Sema dürülüp, Onun avucunda duracak.” şeklinde tercüme etmişlerdir.⁸⁶

Kabza ve *Yemin* haberî sıfatlarının yer aldığı bu müteşâbih âyette kıyamet günü ile ilgili bir tablo anlatılmaktadır. Meşhür müfessirlerimizin tefsirlerinde yaptıkları te’villerine dayanarak bu âyetteki haberî sıfatlardan olan *قَبْضَتُهُ* ifadesine Yüce Allah’ın azametini, kâmil güç ve kudretini yansıtan bir anlamda *emrinde, milkiyyetinde, tasarrufunda, yönetiminde* gibi manaların verilmesinin, *يَمِينِهِ* ifadesine ise *kudretiyle, kuvvetiyle*⁸⁷ manalarının verilmesinin daha da uygun olacağı kanaatindeyiz.

Sonuç

İnsanlığa son vahiy olarak gönderilen Kur’ân-ı Kerîm, her şeyden önce okunması, anlaşılması ve yaşanması istenen bir kitaptır. Günümüze kadar Kur’ân-ı Kerîm’in okunmasında bir problem olmasa da anlaşılması ve yaşanması noktasında bazı problemlerin ortaya çıktığı görülmektedir. Yaşamak için önce metni anlamak, anlamak için ise o metnin dilini iyi bilmek gerekmektedir. Anlamak için de herkesin Arapçayı bilmesi pek tabii ki mümkün değildir. Bu yüzden Kur’ân-ı Kerîm Arapçasını bilmeyenler, tarih boyunca tercüme vasıtasıyla Kur’ân-ı Kerîm’i anlamaya ve yaşamaya çalışmışlardır. Ancak tercüme Kur’ân-ı Kerîm’in aynı olmadığı gibi bazen anlatılmak isteneni de anlatamamaktadırlar.

İnsan yaratılışı gereği Yüce Zâtı tam anlamıyla anlama kapasitesinden yoksundur. Onu yaratan Yüce Allah kendisini tanıtmak için insanların bildiği bir dil kullanmaktadır. Bunun yanında insana yakınlığını göstermek amacıyla da insana ait bazı sıfatları kendi zâtı için kullanmıştır. Haberî sıfatlar denilen bu sıfatların nasıl anlaşılması gerektiği noktasında itikadî

⁷⁹ Altay, *Kuran Şarif Kazakşa Mağına Jane Tüsinigi*, 466; Akitülü - Akitülü, *Kuran Karim Kazakşa Audarması*, 465.

⁸⁰ Nısanbayulu - Kıdırhanulu, *Kuran Karim Kazakşa Mağına Jane Tüsinigi*, 410; Kıdırhanulu, *Kuran Karim Kazakşa Mağına Jane Tüsinigi*, 486.

⁸¹ Nurali Öserov - Cumabay İstayev, *Kuran Karim Jane Onın Kazakşa Mağınası* (Almatı: Nucum Baspahanası, 1993), 4/212.

⁸² İsfahânî, *Müfredât*, 893; Halebî, *Umdatul-huffâz*, 4/411-412; Mehmet Kanar, *Arapça Türkçe Sözlük* (İstanbul: Say Yayınları, 2009), 1882.

⁸³ Altay, *Kuran Şarif Kazakşa Mağına Jane Tüsinigi*, 466.

⁸⁴ Akitülü - Akitülü, *Kuran Karim Kazakşa Audarması*, 465.

⁸⁵ Öserov - İstayev, *Kuran Karim Jane Onın Kazakşa Mağınası*, 4/212.

⁸⁶ Nısanbayulu - Kıdırhanulu, *Kuran Karim Kazakşa Mağına Jane Tüsinigi*, 410; Kıdırhanulu, *Kuran Karim Kazakşa Mağına Jane Tüsinigi*, 486.

⁸⁷ Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 13/40-41; Semerkandî, *Tefsir es-Semerkandî*, 3/157; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 9/15; Nisâbü’rî, *Tefsîru garâibi'l-Kur’ân*, 6/14; Şa’râûî, *Tefsîru’ş-Şa’râûî*, 21/13234-13235.

1200 | Daniyar Samet. 20. Asırda Hazırlanan Kazakça Meâllerde Müteşâbih İfadelerin ...

görüş ayrılıkları da ortaya çıkmıştır. Her itikadî mezhep kendi görüşleri doğrultusunda bu sıfatların nasıl bir gerçekliğe sâhip olduğunu anlamaya ve aktarmaya çalışmışlardır.

İşte bu noktadaki farklılıklar haberî sıfatların tercümesinde de kendini göstermiştir. Haberî sıfatları teşbih ve teccimi çağrıştıran bir şekilde, mahlûkata ait özellikleri ifade eden kelimelerle tercüme etmek temel sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bazı mütercimler *yed* haberî sıfatını *el* diye tercüme etmişler. Ancak meâl yazarlarının bu haberî sıfatı geniş anlamı içerisinde teşbih ve teccime kapı aralayacak tarzda *el* şeklinde çevirmeleri, meâl okuyucularının zihinlerinde Allah hakkında yanlış bir kanaat oluşmasına neden olabilir.

Sınırlı bir yapıya sâhip olan insan aklı böyle bir çeviride Cenâb-ı Hakk'ın *el* gibi bir organa sâhip olduğunu düşünebilmektedir.

Bu açıklamalar doğrultusunda âyetlerde geçen *yed* haberî sıfatına te'vîl düşüncesiyle *güç, kudret, kuvvet, nimet, sâhiplik ve cömertlik* gibi anlamların verilmesinin daha doğru olacağı kanaatindeyiz.

Vech haberî sıfatı Allah'ın zâtını, varlığını, rızası ve sevgisini ifade eder. Bu durum Kur'ân İlmleri içerisinde bulunan vücûh ve nezâir ile ilgilidir. Yani *vech* kelimesi birden fazla anlama sâhiptir. Bu haberî sıfatın te'vîl metoduyla bu şekilde tercüme edilmesinin daha doğru olacağı kanaatindeyiz.

Kazak mütercimler, *ayn* haberî sıfatını teşbih ve teccimi ifade edecek şekilde *göz* diye tercüme etmişlerdir. Âyetlerde geçen bu haberî sıfatın te'vîl edilmesinin ve *gözetimim, korumam veya himayem* şeklinde tercüme edilmesinin gerekli olduğunu düşünmekteyiz.

Yine aynı şekilde *istiva* haberî sıfatını teşbih ve teccimi andıran bir anlamda *oturdu* şeklinde tercüme etmişlerdir. Âyetlerde geçen bu haberî sıfata Allah'ın ulûhiyetine uygun ve her türlü yanlış anlamadan uzak bir anlamda te'vîl edilerek *hükmetmek, hâkimiyeti altına almak, düzenlemek, yönetmek* gibi anlamların verilmesinin daha uygun olacağı kanaatindeyiz.

Kabza haberî sıfatını teşbih ve teccimi çağrıştıran bir anlamda *avuç, el* şeklinde tercüme etmişlerdir. Bu haberî sıfata Allah'ın azametini, kâmil güç ve kudretini yansıtan bir anlamda *emri, milkiyeti, tasarrufu, yönetimi* gibi anlamların verilmesinin daha uygun olacağı kanaatindeyiz.

Yemîn haberî sıfatını teşbih ve teccimi ifade edecek şekilde *sağ el, avuç* şeklinde tercüme etmişlerdir. Bu haberî sıfata ise *kudret ve kuvvet* anlamlarının verilmesinin daha uygun olacağı kanaatindeyiz.

Mec' ve etâ haberî sıfatlarını *Allah gelecek, Rabbinin kendisinin gelmesi* şeklinde teşbih ve teccime varan bir yaklaşımla tercüme etmişlerdir. Gelmek ya da gitmek, hareket ve sükûndan ibaret olup mahlûkata mahsus özelliklerdendir. Bu âyetlerden biz kesin olarak biliriz ki Allah, beşerin anladığı anlamda gelmeyi ya da gitmeyi kastetmemektedir. Fahreddin Râzî, burada mecâzî meşhur olduğunu ifade ederek âyetlerde geçen haberî sıfat ifadelerinin te'vîl yapılması gerektiğini ve onlardan *Allah'ın âyetlerinin, ceza emrinin, kahrının ve kâfirlere azabının* ya da *müslümanlara yardımının ve takviyesinin* veya *kıyamet alâmetlerinin gelmesi* kastedildiğini belirtmiştir. Biz de Râzî'nin düşüncelerine katılarak bu haberî sıfatlara bu doğrultuda anlam verilmesi gerektiğinin daha doğru olacağı kanaatindeyiz.

Mütercimlerden bazılarının haberî sıfatları hiç tercüme yapmadan atladıklarını da gördük, bu durum onların nefy ve ta'til düşüncesini savundukları düşüncesini akla getirebilir. Lakin bu konuda kendileri bir açıklama yapmadıkları için kesin bir yargıda bulunmamız mümkün değildir. Öte yandan haberî sıfatları te'vîl etmenin gerekliliğini düşünen âlimler ispat ve tenzih dengesi içerisinde bunun mümkün olduğunu ifade etmişlerdir. Bu düşünceye sâhip mütercimler de bu sıfatları tercüme ederken Yüce Allah'ın zâtına ve sıfatlarına uygun bir anlam vermeye çalışmışlardır.

Sonuç olarak Kur'ân tercümelerini okuyanlar geniş halk kitleleri olup her kesimden, her mezhepten, her yaş grubundan ve her bilgi-kültür seviyesinden kimselerdir. Kur'an tercümesi faaliyetinde bu durum göz önünde bulundurulmalı ve her kesimin anlayabileceği

Daniyar Samet. The Translation Issue of Mutashābih Expressions in the Example of...| 1201

bir tercüme anlayışı benimsenmelidir. Elbette Kazak mütercimleri de bu çerçeveye dahildir. Çünkü İslam'ı kabul ettiklerinden bu yana *Ehl-i Sünnet* akidesini benimseyen Kazak halkının inanç ilkelerine 1991 yılındaki bağımsızlıktan sonra farklı itikatlar sokulmaya çalışılmıştır. Günümüzde özellikle kimi Kazak gençleri Yüce Allah'ın zâtına ve sıfatlarına yaraşmayacak bir şekilde *Allah'ın tıpkı insanlar gibi organlara sahip olduğunu, beşer gibi oturduğunu, indiğini ve Onun gökte olduğunu* söylemektedirler. Eğer mütercimler Kur'an-ı Kerim'deki müteşâbih ifadelerin te'villerini ve açıklamalarını yapmadan teşbihe ve tecsime varan bir yaklaşımla tercüme ederlerse bu tür anlayışların çoğalmasına zemin hazırlayacaklardır. Sonuç olarak mecâzî ifadelerin ve deyimlerin tercümelerinin, Kur'an-ı Kerim'in özüne, tevhid ruhuna ve muhatabın idrak seviyesine uygun bir şekilde tercüme edilmesi gerektiğini ve en nihayetinde yanlış anlamayı önleyecek anlamı bulmada titiz davranılması gerektiğini vurgulamak isteriz.

Kaynakça

- Adebiyet Portalı. "Vahap Kıdırhanulı". Erişim 17 Haziran 2021. <https://adebiportal.kz/kz/authors/view/1798>.
- Akituli, Aziz - Akituli, Makaş. *Kuran Karim Kazakşa Avdarması*. Beyjin: Ulttar Baspası, 2011.
- Akituli, Aziz - Akituli, Makaş. *Kuran Karim Jane Kazakşa Avdarması*. Astana, y.y., 2018.
- Altay, Halife. *Anayurttan Anadolu'ya*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı, 1998.
- Altay, Halife. *Kuran Şarif Kazakşa Mağına Jane Tüsinigi*. İstanbul: IRCICA Matbaası, 1990.
- Altay, Halife. *Kuran Karim Kazakşa Mağına Jane Tüsinigi*. Medine: Kral Fahd'ın Kuran Şarif Basım Kombinatı, 1991.
- Âlûsî, Şehâbeddin Mahmûd. *Rûhu'l-meânî*. 16 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1994.
- Çalışkan, İsmail. "Kazakistan'da Kur'an ve Tefsir Literatürü (Kazakça ve Rusça Eserler)". *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 15/1 (2015), 139-162.
- Erşahin, Seyfettin. "Sovyet Türkistan'da İslam ve Dindarlık". *İslami Araştırmalar Dergisi* 11/1-2 (1998), 126-137.
- Halebî, Semîn. *Umdatul-huffâz fi tefsîri eşrafî'l-elfâz*. thk. Muhammed el-Tunci. 4 Cilt. Beyrut: Âlamu'l-Kutub, 1994.
- İsfahânî, Râğîb. *Müfredâtu elfâzi'l-Kur'an*. thk. Safuan Adnan Dâvûdi. Dimaşk: Dâru'l-Kalem, 2002.
- İslâmbek, Kazıbek. *Anadolu'dan Anayurda Maneviyat Önderi Halife Altay*. İstanbul: Kalender Yayınevi, 2017.
- Kanar, Mehmet. *Arapça Türkçe Sözlük*. İstanbul: Say Yayınları, 2009.
- Karaman, Hayrettin vd. *Kur'an-ı kerîm Açıklamalı Meâli*. Ankara: TDV Yayınları, 3. Basım, 2019.
- Karatişkanova, Kimbat. "Bugüngü Dintanu Meseleleri". *Yesevi Üniversitesi* (30 Ekim 2018), 9. <https://ayu.edu.kz/wp-content/uploads/2019/01/jasau-gazeti-16-17-basylym.pdf>.
- Kıdırhanulı, Vahap. *Kuran Karim Kazakşa Mağına Jane Tüsinigi*. Almatı: Daur Baspası, 2002.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr. *Te'vilâtu Ehli's-Sünne*. thk. Mecdî Baslûm. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2005.
- Majeni, Tilevhan. "Kuran Karimnin Kazak Tilindegi Avdarmaları Hakkında", *Jas Alaş* (Gazeti), no 91 (15549), 16 Karaşa/Kasım, Seysenbi 2010 (www.zhasalash.kz/ruhaniyat/3207.html).
- Nesefî, Ebû'l-Berekât. *Tefsîru'n-Nesefî*. 2 Cilt. İstanbul: Dâru Kahraman, 1984.
- Nisâbü'rî, Nizâmeddîn. *Tefsîru garâibi'l-Kur'an ve reğâib el-Furkan*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1996.
- Nisanbayulı, Ratbek - Kıdırhanulı, Vahap. *Kuran Karim*. Almatı: Jazuşı Baspası, 1991.
- Omarova, Gulnar. *Söz Bası Akit Ulimjiuli: Aziz Akituli*. Almatı: Müsülman Baspaüyi, 2008.
- Öserov, Nurali - İstayev, Cumabay. *Kuran Karim Jane Onın Kazakşa Mağınası*. 5 Cilt. Moskova: Almatı Bilim Koğamı, 1990.
- Öserov, Nurali - İstayev, Cumabay. *Kuran Karim Jane Onın Kazakşa Mağınası*. 5 Cilt. Almatı: Kazinteretnos, 1993.
- Öserov, Nurali - İstayev, Cumabay. *Kuran Karim Jane Onın Kazakşa Mağınası*. 5 Cilt. Almatı: Nucum Baspahanası, 1993.
- Râzî, Fahrreddin. *Mefâtihu'l-gayb*. 11 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2005.
- Râzî, Muhammed b. Ebûbekir. *Tefsîru garîbi'l-Kur'âni'l-azîm*. thk. Huseyn el-Mâli. Ankara: TDV Yayınları, 1997.
- Semerkindî, Ebû'l-Leys. *Tefsîru es-Semerkindî: Bahru'l-ulûm*. thk. Ali Muhammed Mu'auad - Adil Ahmed Abdulmaucud. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1993.
- Şa'râvî, Muhammed Mütevellî. *Tefsîru ş-Şa'râvî*. 22 Cilt. Kahire: Macma'u'l-Buhûsi'l-İslâmiyye, 1991.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr. *Câmiu'l beyan a'n te'vîli'l-Kur'an*. 16 Cilt. Beyrut: Dâru İhiyai't-Türasi'l-Arabi, 2001.
- Wikipedia. "Nurali Öserulı". Erişim 25 Haziran 2021. https://kk.wikipedia.org/wiki/Нуралы_Өсерұлы
- Wikipedia. "Ratbek kaji Nisanbayulı". Erişim Tarihi 15 Haziran 2021. https://kk.wikipedia.org/wiki/Рәтбек_қажы_Нысанбайұлы